

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan koulutusohjelma

Elina Koskinen
Reeta Liuski

MISSÄ MENEÄ MIUN RAJAT? – Työväline seksuaalisuuden ja turvataitojen tueksi varhaiskasvatukseen

Opinnäytetyö
Toukokuu 2020

OPINNÄYTETYÖ
Toukokuu 2020
Sosiaalialan koulutusohjelma
Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
+358 13 260 600 (vaihde)

Tekijät
Elina Koskinen, Reeta Liuski

Nimeke
Missä menee miun rajat? – Työväline seksuaalisuuden ja turvataitojen tueksi varhaiskasvatukseen

Toimeksiantaja
Joensuun kaupunki

Tiivistelmä

Lasten seksuaali- ja turvataitokasvatus on laaja-alainen osa-alue, joka helposti sivuutetaan lapsen kehityksen tukemisessa. Seksuaalisuus on kuitenkin osa jokaista ihmistä. Pienen lapsen seksuaalisuudella tarkoitetaan eri asiaa kuin aikuisen seksuaalisuudella, se on muun muassa omaan kehoon tutustumista, läheisyyttä ja turvataitoja. Pienten lasten seksuaali- ja turvataitokasvatus on merkittävä aihe, sillä pohja seksuaalisuudelle luodaan jo lapsuudessa.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli vahvistaa seksuaali- ja turvataitokasvatusta päiväkodin arjessa. Tavoitteena oli kehittää varhaiskasvattajien osaamista lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksesta. Opinnäytetyön viitekehityksen muodostivat lapsen seksuaalikehitys, seksuaali- ja turvataitokasvatus sekä seksuaalikehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyö oli toiminnallinen ja se toteutettiin yhteistyössä toimeksiantajan kanssa. Prosessia ohjaavana menetelmänä toimi konstruktivistinen malli. Osallistamisen ja tiedontuotannon menetelmiä olivat dialogi ja Learning Cafe. Tuotoksena syntyi työväline varhaiskasvattajille tukemaan seksuaali- ja turvataitokasvatustilanteita.

Toimeksiantajalta saadun palautteen perusteella työvälineen uskotaan toimivan vahvasti varhaiskasvattajien kasvatustyön ja lapsen kasvun tukena seksuaali- ja turvataitokasvatustilanteissa. Työvälineen avulla on myös mahdollista käydä lasten kanssa ennakoidusti läpi seksuaalisuuteen ja turvataitoihin liittyviä asioita. Jatkokehityksenä voitaisiin tutkia, onko työväline lisännyt varhaiskasvattajien osaamista lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksen osaamisesta pidemmältä aikaväliltä.

Kieli

Suomi

Sivuja 51

Liitteet 2

Liitesivumäärä 6

Asiasanat

seksuaalikehitys, seksuaalikasvatus, turvataitokasvatus, varhaiskasvatus

THESIS
May 2020
Degree Programme in Social Services
Tikkarinne 9
80220 JOENSUU
FINLAND
+ 358 13 260 600 (switchboard)

Authors
Elina Koskinen, Reeta Liuski

Title
Where does my boundaries go? – A tool to support sexuality and safety skills in early childhood education

Commissioned by
The city of Joensuu

Abstract

Sex education and safety education of children is a wide-ranging area that is easily ignored when supporting a child's development. However, sexuality is a part of every person. The sexuality of a small child means a different thing from the sexuality of an adult, it is, among other things, getting to know one's own body, intimacy and safety skills. Sex education and safety education for small children is a major topic because the foundation for sexuality is created as early as childhood.

The purpose of the thesis was to strengthen sex education and safety education in the daily life of the kindergarten. The aim was to develop the skills of early childhood educators in the sex education and safety education of children. The theoretical framework of the thesis consisted of sexual development of the child, sex education and safety education and supporting sexual development in early childhood education. The thesis was functional, and it was carried out together with the client. The constructivist model was the method that guided the process. Methods of participation and information production included dialogue and Learning Cafe. The production was a tool for early childhood educators to support sex education and safety education situations.

Based on feedback from the client, the tool is believed to play a strong role in supporting early childhood educators breeding and child growth in sex education and safety education. The tool also makes it possible to go through sexual and safety issues with children in advance. As a further development, it could be examined whether the tool has increased the competence of early childhood educators on the sex education and safety education of children in the longer term.

Language
Finnish

Pages 51
Appendices 2
Pages of Appendices 6

Keywords

sexual development, sex education, safety education, early childhood education

Sisältö

1	Johdanto	5
2	Lasten seksuaalikehitys	6
2.1	Seksuaalisuus ja seksuaalioikeudet	6
2.2	Seksuaalinen kehittyminen	9
2.3	Seksuaalisuuden portaat	12
2.4	Aikuinen lapsen seksuaalikehityksen tukena	13
3	Lasten seksuaali- ja turvataitokasvatus	15
3.1	Seksuaalikasvatus	15
3.2	Turvataitokasvatus.....	16
3.3	WHO:n standardit lasten seksuaalikasvatukselle	21
4	Seksuaalikehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa	22
4.1	Varhaiskasvattaja lapsen seksuaalikehityksen tukena	22
4.2	Arjen seksuaalikasvatus	24
4.3	Turvataidot varhaiskasvatuksessa.....	26
5	Aikaisemmat opinnäytetyöt ja tutkimus	28
6	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite	29
7	Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat.....	30
7.1	Toiminnallinen opinnäytetyö	30
7.2	Opinnäytetyön prosessia ohjaava menetelmä	31
7.3	Osallistamisen ja tiedontuotannon menetelmät	32
7.3.1	Dialogi menetelmänä	33
7.3.2	Learning Cafe menetelmänä.....	34
7.4	Arvioinnin menetelmät	34
8	Opinnäytetyön prosessi	36
8.1	Ideointi- ja suunnitteluvaihe	36
8.2	Toteutus ja tuotoksen esittely	37
8.3	Tarkastus- ja viimeistelyvaihe	41
9	Pohdinta.....	42
9.1	Johtopäätökset	42
9.2	Luotettavuus ja eettisyys	45
9.3	Oppimiskokemukset ja ammatillinen kasvu	46
9.4	Opinnäytetyön hyödynnettävyys ja jatkokehitys.....	48
	Lähteet.....	49

Liitteet

Liite 1	Työväline
Liite 2	Työvälineen materiaalit

1 Johdanto

Varhaiskasvatusikäisten lasten seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta puhuttaessa ensimmäinen reaktio aikuisilla on useimmiten hämmennys. Pienen lapsen seksuaalisuudella tarkoitetaan eri asiaa kuin aikuisen seksuaalisuudella, se on muun muassa omaan kehoon tutustumista, läheisyyttä ja turvataitoja. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016a, 84–85.) Koska varhaiskasvatus kuuluu yhä useamman lapsen lapsuuteen, on varhaiskasvatuksen henkilöstöllä merkittävä rooli kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukemisessa. Väestöliitto (2020a) tuo ilmi, että ammattikasvattajat kohtaavat usein lasten esittämiä kysymyksiä, jotka ovat seksuaalisia aikuisen näkökulmasta. Aikuiset voivat kokea nämä kysymykset vaikeina ja hämmentävinä, vaikka toisaalta aikuisen rooli on luoda lapsille turvallinen ympäristö kyseisten asioiden pohtimiseen.

Opinnäytetyömme aiheena on lasten seksuaalikehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Tarkoituksena on vahvistaa lasten seksuaali- ja turvataitokasvatusta päiväkodin arjessa. Tavoitteena on kehittää varhaiskasvattajien osaamista lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksesta. Opinnäytetyömme tuotoksena syntyy työväline varhaiskasvattajille, joka toimii varhaiskasvattajien tukena lasten seksuaalisuuteen ja turvataitoihin liittyvissä tilanteissa, joihin varhaiskasvattajat kokevat tarvitsevansa tukea.

Teoreettisen viitekehyksen opinnäytetyöllemme muodostavat varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalikehitys, seksuaali- ja turvataitokasvatus sekä seksuaalikehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Avaamme lasten seksuaalikehityksen etenemistä Freudin psykoseksuaalisen teorian sekä Korteniemi-Poikelan ja Cacciatoren seksuaalisuuden portaiden avulla. Lähteissämme painottuvat Cacciatoren teokset, sillä hän on lasten seksuaalikehityksen asiantuntija. Toiminnallinen opinnäytetyömme etenee konstruktivistisen mallin mukaisesti. Lisäksi avaamme työmme menetelmällisiä valintoja sekä toiminnallisen toteutuksen sisältöä. Lopuksi tarkastelemme tuotosta ja tuloksia sekä esittelemme jatkokehitysideoita.

2 Lasten seksuaalikehitys

2.1 Seksuaalisuus ja seksuaalioikeudet

Väestöliitto (2020b) kuvaa seksuaalisuuden olevan olennainen osa ihmisyyttä koko elämän ajan. Seksuaalisuuteen kuuluvat biologinen sukupuoli, seksuaalinen kehitys, seksuaalinen suuntautuminen, sosiaalinen sukupuoli-identiteetti sekä sen mukainen rooli ja suvun jatkaminen. Seksuaalisuus voidaan kokea ja ilmaista uskomuksissa, asenteissa, arvoissa sekä suhteessa itseen ja toisiin. Ilmonen ja Korhonen (2016, 110) kirjoittavat, että seksuaalisuuteen liittyy sekä biologia että tunteet ja tuntemukset. Seksuaalisuus on yksilöllistä ja moninaista. Sitä on mahdollista ilmaista monin eri tavoin, kuten pari- ja ihmissuhteiden kautta sekä arvoin ja ajatuksin. Oman seksuaali-identiteetin etsiminen ja nautinto kuuluvat osaksi seksuaalisuuteen, joka kehittyy läpi elämän.

Ingman-Friberg ja Cacciatore (2016b, 25) kirjoittavat, että lapsen seksuaalisuus on varhainen läheisyyteen, kehoon, nauttimiseen, oikeuksiin sekä tunteiden kokemiseen liittyvä alue. Seksuaalisuus liittyy fyysiseen, psyykkiseen, sosiaaliseen ja emotionaaliseen kehitykseen. Taitojen, tietojen ja asenteiden perusta rakentuvat varhaisina vuosina ja pienillä lapsilla niissä painottuvat itsetunto, kehonkuva ja tunnetaidot. Pienten lasten seksuaalisuus tulisi oppia näkemään luontevana ja normaalina osana kasvua ja kehitystä. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016b, 25, 29.) Bildjuschkin ja Ruuhilahti (2008, 54) määrittelevät seksuaalisuuden olevan myös vahvasti sidoksissa kulttuuriin, jossa lapsi oppii ja kasvaa. Cacciatoren (2016, 72) mukaan lasten seksuaalisuuteen kuuluvat kaikki kehon teot ja leikit, vaikka niistä puuttuisi seksuaalinen sävy. Kommentit, jotka liittyvät kehoon, vaikuttavat lapsen kehoitsetuntoon, kehonkuvaan sekä oman kehon käsitykseen. Myös lapsen oman kehon sekä toisten kehojen kokemukset itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta ovat läsnä myöhemmin kaikessa seksuaalisuudessa. (Cacciatore 2016, 72.)

Kinnunen (2001, 12–14) tuo ilmi, että lapsen seksuaalisuuden pohja perustuu varhaisista kokemuksista lämmöstä, yhdessäolosta, läheisyydestä sekä ihokosketuksesta. Jo alusta asti vauva alkaa rakentamaan omaa kehonkuvaansa. Seksuaalisuuden ei voi kuitenkaan ajatella olevan pelkkää biologiaa, vaan se rakentuu myös vuorovaikutuksesta läheisten kanssa. Pohjan seksuaaliselle identiteetille luovat läheisyyden molemminpuolinen ilo ja turva. Rissasen (2007, 243) mukaan vauva on vanhempiensa seksuaalisuuden ilmentymä. Vanhempien kosketukset, hyväilyt ja huolenpito antavat jo pienelle lapselle viestiä siitä, onko hän rakastettu ja toivottu perheenjäsen. Vauvan itsetunnon kehitykselle, ruumiinkuvalle sekä seksuaaliselle identiteetille luodaan siis pohja hyvin varhaisessa vaiheessa. Leikki-ikäisenä lapsi yleensä suhtautuu aikuisiin estoitta. Marjamäen, Kososen, Törrösen ja Hannukkalan (2015, 37) mukaan kaikilla meillä on oma seksuaalisuus, joka kehittyy jatkuvasti aina syntymästä kuolemaan saakka. Turvallinen kehitys, kyky rakastaa ja olla rakastettu, hyvä itsetunto sekä kyky ilmaista tunteita suojaavat ja vahvistavat lapsen seksuaalisuutta. Lisäksi lapsi opettelee läheisyyttä, joka rakentuu vauvaiästä alkaen turvan ja huolenpidon kautta. (Marjamäki ym. 2015, 37–38.)

Rissasen (2007, 243) mukaan pieni lapsi kokee itsensä fyysiseksi sekä olevansa yhtä oman kehonsa kanssa. On arvioitu, että sukupuoli-tietoisuus kehittyy jo puolentoista vuoden ikään tultaessa. Kaksivuotiaana lapsi tietää, että on olemassa kahdenlaisia ihmisiä, tyttöjä ja poikia sekä miehiä ja naisia. Aikuisen tehtävänä on hyväksyä lapsen ulkomuoto ja keho juuri sellaisina kuin ne lapsella ovat. Perheen ja suvun kokemus lapsen omasta sukupuolesta vaikuttaa siihen, millaiseksi lapsi itse kokee oman sukupuolensa. Kolmeen ikävuoteen mennessä lapsen seksuaali-identiteetti on kehittynyt ja lapselle on muodostunut pysyvä ja selkeä käsitys itsestään erillisenä olentona. Lapsen sukupuoli-identiteettiä on tärkeää tukea ja vahvistaa, jotta lapsi saa kunnioitusta ja arvostusta kuulumalla juuri omaan sukupuoleensa. Sukupuoli voidaan määritellä geneettiseksi eli kromosomien määritelmän kautta, somaattiseksi eli sukupuolielinten mukaan tai sosiaalisesti sukupuoleksi sukupuoliroolien mukaan. Mikäli lapsi joutuu kokemaan itsensä ja seksuaalisuutensa ei-hyväksytyksi, voi se altistaa hänet hyväksikäyttöön. Jos pieni lapsi ei saa hyväksyntää omasta itsestään juuri sellaisena kuin hän on, ei hän

myöskään opi puolustamaan kehoaan eikä omaa itsemääräämisoikeuttaan. (Ris-
sanen 2007, 243–244.)

Väestöliitto (2020b) toteaa, että seksuaalioikeudet ovat osa ihmisoikeuksia, jossa jokaisella on oikeus päättää ja määrätä omasta kehostaan sekä päättää omasta seksuaalisesta aktiivisuudestaan. Cacciatore (2007, 320) kirjoittaa, että lapsen tärkein seksuaalinen oikeus on saada kehittyä omassa tahdissaan ja häiritsemättä. Jokaisella on oikeus kokea olevansa arvokas ja hyvä sellaisenaan kuin on. Tukemalla lapsen kehitystä lapsi saa kehittyä omanlaiseen seksuaalisuuteensa. Aikuisilla on vastuu siitä, ettei lasten seksuaalisia oikeuksia rikota. Ilmonen ja Korhonen (2016, 111) kirjoittavat, että aikuisella on velvollisuus kertoa lapselle hänen seksuaalioikeuksistaan. Aikuisen rooli on kertoa lapselle hänen oikeuksistaan omaan kehoonsa ja sen rajoihin. Sukupuoli-identiteetin tutkiminen on yksi lapsen oikeuksista. Kerrottaessa lapselle hänen oikeuksistaan on aikuisen hyvä muistaa esittää asiat lapsentasoisesti, hitaasti ja ystävällisesti. (Ilmonen & Korhonen 2016, 111–112.) Lapsella on myös oikeus saada tietoa seksuaalisuudesta ja oikeus ikätasoiseen tietoon löytyy myös Yhdistyneiden Kansakuntien Lasten oikeuksien sopimuksesta (13/1989).

Ilmosen ja Korhosen (2016, 111) mukaan monissa yhteiskunnissa lasten, nuorten ja vähemmistöjen seksuaalisuus on tabu. Usein heidän seksuaalioikeutensa ovat laiminlyötyjä, sillä esimerkiksi seksuaaliterveydenhuollon palveluita tarjotaan vain täysi-ikäisille. Jokaisella on kuitenkin oikeus seksuaalisuudesta saata-
vaan mielihyvään iästä tai lisääntymishaluista riippumatta. Lasten seksuaalisuudesta ei juuri puhuta, koska seksuaalisuuden oletetaan alkavan vasta lapsen saavuttaessa murrosiän. Seksuaalisuus on kuitenkin osa lapsen normaalia kehitystä, sillä lapsi tutustuu omaan kehoonsa ja hakee mielihyvää kosketuksesta. Lapsen oikeus on olla utelias suhteessaan omaan kehoonsa, mutta aikuisen on hyvä valvoa lapsen rajojen testaamista. Aikuisen tulee tarjota lapselle tukea ja vastauksia lapsen mieltä askarruttaviin kysymyksiin. Lapseen on tärkeää luoda hyvä keskusteluyhteys, sillä lapsen tulee uskaltaa kääntyä kaikissa ongelmis-
saan ja kysymyksissään turvallisen aikuisen puoleen. Hyvä keskusteluyhteys auttaa esimerkiksi hyväksikäyttö- ja kiusaamistapauksissa lasta hakemaan aikuiselta apua ja juuri tämän takia seksuaalisuus ei saa jäädä lapsen ja vanhemman

välille tabuksi. Lasta tulee turvata ja suojella seksuaalioikeuksiensa loukkaamiselta ja tämä on aikuisten tehtävä. (Ilmonen & Korhonen 2016, 111–112.)

Rissanen (2007, 243) kertoo, että monet tekijät vaikuttavat seksuaalisen minäkuvan muodostumiseen ja näitä tekijöitä voivat olla esimerkiksi lapsen käsitys omasta sukupuolesta tyttönä tai poikana, sen itselleen oikeaksi kokemisesta sekä sen tyydyttävyydestä. Ihminen muokkaa seksuaalista minäkuvaansa läpi elämän, eikä se ole koskaan valmis. Hyvän seksuaalisen identiteetin kehittyminen on pohja seksuaaliselle tyytyväisyydelle sekä myönteinen käsitys itsestä ja omasta seksuaalisuudesta ovat tärkeitä asioita ihmiselle koko elämän ajan.

2.2 Seksuaalinen kehittyminen

Lapsen seksuaalinen kehitys tapahtuu psyykkisen, fyysisen ja sosiaalisen kehityksen rinnalla eikä sitä voi irrottaa muusta kasvusta ja kehityksestä. Lapsessa tapahtuu suuria muutoksia sekä ulkoisesti että sisäisesti psyykkisen, fyysisen, sosiaalisen ja seksuaalisen kehityksen aikana. Lapsen jokaisessa kehitysvaiheessa tapahtuu eri asioita. Nämä vaiheet tukevat tietyn seksuaalisuuden alueen rakentumista ja vahvistusta. (Cacciatore 2007, 110–111.) Larun, Riihosen & Cacciatoren (2016, 113) mukaan lapsen psyykkiseen kehitykseen vaikuttavat lapsen temperamentti, ominaisuudet sekä ympäristö. Psyykkiseen kasvuun ja kehitykseen kuuluu muun muassa minäkuvan ja minäkäsityksen oppiminen, mutta lisäksi omien ajatusten ja tunteiden tutkiminen. Lasten fyysiseen ja psyykkiseen kasvuun kuuluu myös lapsen psykoseksuaalinen kehitys, jolla tarkoitetaan seksuaalisuuden näkymätöntä, sisäistä kehitystä henkisenä ominaisuutena. Lapsen psykoseksuaalinen kehitys tapahtuu aina suhteessa toisiin ihmisiin ja psykoseksuaalisen kehityksen vaiheessa lapsi voi pohtia mielessään seuraavia kysymyksiä: Onko kehoni arvokas? Olenko minä hyvä juuri tällaisena kuin olen? Tässä kohtaa aikuisen tehtävänä on kasvattaa lasta hyväksymään ja arvostamaan itseään juuri sellaisena kuin hän on, opettaa lasta huolehtimaan omista rajoistaan sekä antaa lapsen kehittyä omassa tahdissaan. Seksuaalisen hyvinvoinnin pohja

rakennetaan siis jo varhaislapsuudessa, joten psykoseksuaalisen kehitysprosessin kulkeminen omaan tahtiin ohjaa kohti aikuisuuden kypsää seksuaalisuutta. (Laru ym. 2016, 119.)

Rissanen (2007, 241) tuo esiin, että itävaltalainen psykoanalytikko Sigmund Freud oli alansa ensimmäinen teoreetikko, jonka mukaan seksuaalisuus näkyi jo varhaislapsuudessa. Freudin psykoseksuaaliseen teoriaan kuuluu neljä vaihetta: 1) oraalinen vaihe, 2) anaalinen vaihe, 3) fallinen eli varhaisgenitaalinen vaihe sekä 4) latenssivaihe. Teorian mukaan jo vastasyntynyt lapsi omaa seksuaalisen kapasiteetin. Lapsen seksuaalisen kehityksen eri vaiheissa seksuaalinen energia kohdistuu kehon erogeenisiiin alueisiin, joita ovat suu, peräaukko ja sukupuolielimet. Ensimmäinen vaihe on oraalinen vaihe, joka sijoittuu 0–1,5 ikävuoteen. Suu on pienelle lapselle tärkein tarpeiden tyydyttämisen lähde ja imeminen on biologisesti määrätynyt refleksimekanismi. Myös Cacciatore (2007, 123) toteaa, että 0–1-vuotiaana lapsen seksuaalisuudella tarkoitetaan sisäistä ominaisuutta, jossa läheisillä hoitajilla on suuri merkitys. Sisäiset ja ulkoiset sukupuolielimet ovat jo muodostuneet vastasyntyneellä vauvalla. Lapsen seksuaalisuutta ei kuitenkaan pidä yhdistää aikuisen seksuaalisuuteen, sillä lapsella seksuaalisuus liittyy läheisyyden ja kiinnittymisen kaipuuseen, kykyyn kokea nautintoa sekä tarvetta turvallisiin tunnesuhteisiin.

Rissanen (2007, 241–242) mukaan 1,5–3-vuotiaana siirrytään anaaliseen vaiheeseen. Tässä vaiheessa lapsen libidoenergian erogeenisena kohteena on peräaukko eli anus. Anaalisen vaiheen alussa lapsi tarvitsee vielä vaippoja, sillä lapsi ei osaa vielä hallita ulostamisen tarvetta. Ikävaiheen edetessä lapsi kuitenkin oppii hallitsemaan pissaamista ja kakkaamista. Voimakkaat tunteiden purkaukset kuuluvat myös tähän vaiheeseen ja nämä tunneilmaisut ovat tärkeitä myöhemmän kehityksen kannalta. Näiden vastaanotettujen tunteiden purkauksien kautta lapsen itsenäistyminen alkaa kehittyä. Cacciatore (2007, 123–125) toteaa, että 0–2-vuotias lapsi on itsestään ylpeä ja hän nakuilee mielellään. Tässä vaiheessa lapsi koskettelee itseään ja löytää kädet, suun, jalat, nenän, korvan ja lopulta myös sukupuolielimensä. Myös läheisyydestä ja nautinnosta opitaan, että se on joko hyvää tai pahaa. 2–3-vuotiaana lapsi oppii kontrolloimaan pissaamista ja kakkaamista. Hän opettelee yhdessä leikkimistä muiden lasten kanssa samalla

tutkien innokkaasti itseään ja muita. Lapsi ihmettelee erilaisia kehoja, vammaisia, naisia ja miehiä sekä lapsia ja vanhuksia. Tässä vaiheessa lapsi kyselee erityisen paljon ja huomio kiinnittyy kaikkeen, mikä liittyy ihmisyyteen. Lapsella on kova tarve saada paljon yksinkertaista tietoa ja seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa lapsi usein hassuttelee ja vitsailee. (Cacciatore 2007, 123–125.)

Rissasen (2007, 242) mukaan 3–6-vuotiaat ovat fallisessa eli varhaisgenitaalisessa vaiheessa. Näihin aikoihin sekä tytöillä että pojilla herää kiinnostus omia sukupuolielimiä kohtaan ja niillä leikkiminen ja hyväily tuottavat lapselle mielihyvää. Fallisessa vaiheessa lapsen seksuaalisen identiteetin rakentuminen alkaa samaistumalla samaa sukupuolta olevaan vanhempaan. Tyttö hakee hyväksyntää äidistään ja esimerkiksi nukkeleikeissä tytär samaistuu voimakkaasti äitiinsä. Naisen maailmaan eläytyminen vahvistaa tytön seksuaali-identiteettiä ja lisäksi äidin positiivinen asenne tukee tyttölapsen kehitystä. Tyttölapsen kohdalla taas isän on hyvä osata vastaanottaa lapsen osoittamaa voimakasta läheisyyttä.

Myös Cacciatoren (2007, 123–127) mukaan 3–4-vuotiaana lapsi yleensä rakastuu perheensä aikuiseen ja tavallista on, että tyttö rakastuu isään ja poika äitiin. 4–6-vuotias lapsi opettelee rajojaan eli hän harjoittelee, mikä on sallittua muiden nähden sekä sitä, miten toisia saa koskea tai mikä on kiellettyä ja sopivaa. Lapsi leikkii tutkimus- ja lääkärileikkejä, joissa korostuu salamyhkäisyys ja jännitys. Aikuisten sänkypuuhat sekä vauvat ja niiden syntyminen ovat erityisen kiinnostavia. Lapsi työstää omaa seksuaalisuuttaan erilaisin puhein, piirustuksin ja leikein. 5–7-vuotiaana lapsi etsii ja kyselee tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista muun muassa muilta lapsilta ja kirjoista. Lapsi alkaa muodostamaan tykkäämiskokemuksia ja tässä iässä kiinnostuksen kohteina ovat yökyläily ja suuntautuminen kavereihin sekä oman pärjäämisen korostaminen. (Cacciatore 2007, 123–127.) Poikien varhaisgenitaalivaiheeseen kuuluu oidipaalivaihe, jossa poika etsii miehistä identiteettiään. Poika voi kokea isänsä kilpailijaksi ja on äidistään hyvin omistushaluinen. Poikalapsi tuntee riittämättömyyden tunnetta verrattuna isäänsä ja pyrkii tekemään isäänsä vaikutuksen samaistumalla häneen. (Rissanen 2007, 242.)

Latenssvaihe kattaa 6–12-vuotiaiden lasten kehityksen. Latenssvaiheessa seksuaalisuus on näkymätöntä, sillä tässä vaiheessa tärkeää ovat harrastukset, koulu ja toverisuhteet. Lapsen moraalinen kehitys on tässä vaiheessa voimakasta ja tärkeitä arvoja lapselle ovat rehellisyys, lojaalius ja luotettavuus. Lapsen kyky samaistua muihin ihmisiin kehittyy latenssvaiheessa ja eritoten pojalle isän merkitys korostuu. Pojan minäkuva ja miehinen identiteetti voivat hämärtyä, mikäli pojalla ei ole isää tai muuta miesesikuvaa. (Rissanen 2007, 242.)

2.3 Seksuaalisuuden portaat

Korteniemi-Poikela ja Cacciatore (2010, 15, 23) kuvailevat lapsen seksuaalisuuden kehitystä portaiden avulla, jossa ajatuksena on lapsen portaittainen seksuaalinen kypsyminen. Lapsi saa kehittyä rauhassa omalla seksuaalisuuden portaallaan saavuttaen lopulta tasapainoisen aikuisuuden. Jo vauvaiässä lapsi saa kokemuksen omasta kehostaan, joka on hyvä ja siinä on nautinnollista olla. Vauva oppii, että sosiaalisessa vuorovaikutuksessa oleminen on mukavaa, sillä siinä hän on hyväksytty ja turvassa.

Ensimmäinen porras ”Olet ihana!” ajoittuu noin 0–4-vuotiaisiin. Tässä vaiheessa lapsi oppii rakastamaan itseään sekä viihtyy alastomana ja tutkii omaa kehoaan koskettamalla kaikkia sen kohtia. Kehon paikoille etsitään yhdessä aikuisen kanssa nimiä ja lapsi ihmettelee ja ihailee itseään. Varhaisvaiheen kiintymyssuhteiden laatu sekä hellyys ja hoiva vaikuttavat lapsen turvallisuuden tunteeseen, kehonkuvaan, itseluottamukseen sekä hänen suhtautumiseensa läheisyyteen. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2019, 29–33.)

Seuraavassa portaassa ”Leikkikaverin rakkaus” 3–8-vuotias lapsi miettii ihastuksen ja kaveruuden eroja. Hän näyttää avoimesti tykkäämisiään esimerkiksi pus-sailun tavoin osoittaen omat sydänystävänsä. Tykkäyskaverin sukupuolella ei useinkaan ole väliä, vaikka sukupuolet kiinnostavatkin. Tällä portaalla ajankoh-taista on rajojen opettelu: ketä saa halata, rutistaa ja suukottaa tai kenen kehoa saa koskettaa. Lapsi myös oppii erottamaan omat tunteensa toisten tunteista sekä oivaltaa, ettei itsestä hauskalta tuntuva juttu ole välttämättä toisen mielestä

hauska. Lapsi rakastaa edelleen itseään, kehoaan ja peilikuvaansa. Tykkäystunteet ovat terveellisiä sekä itselle että muille lisäten hyvinvointia, iloa ja tyytyväisyyttä elämässä. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2019, 37–42.)

Varhaisvuosien viimeisessä portaassa ”Tavoiteltu vanhempi” 3–9-vuotias lapsi havaitsee, että ympärillä on rakastavia aikuisia ja eri sukupuolta olevia ihmisiä. Lapsi ymmärtää uudenlaista aikuisten välistä rakkautta, kun hän näkee aikuisten välisiä parisuhteita. Tässä vaiheessa lapsi voi myös tuntea aikuista kohtaan voimakasta kiintymystä haluten olla tämän lähellä. Hän oppii arvostamaan rakkauksen tunnetta ja hänelle kehittyi kokemus siitä, että omasta kehosta on sallittua hakea lohtua ja hyvää oloa. Tällöin myös lapsen itsetunto ja kehonkuva vahvistuvat. Lapsi valitsee rakkauksen kohteeksi tutun ja turvallisen aikuisen eikä kohteen sukupuolella ole väliä. Tällä portaalla lasta kiinnostaa, mistä vauvat saavat alkunsa ja mistä lapset syntyvät. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2019, 47–58.)

2.4 Aikuinen lapsen seksuaalikehityksen tukena

Kaikilla lapsilla on oikeus saada vastauksia seksuaalisuuteen liittyviin kysymyksiin, mutta aikuisten tulee huomioida lapsen ikätaso seksuaalisuudesta keskusteltaessa. Yhdessä aikuinen ja lapsi voivat rakentaa keskinäistä ymmärrystä, jolloin lapsi saa todennäköisesti kokemuksen kuulluksi tulemisesta sekä omien tunteidensa huomioimisesta. Aikuisen tehtävänä on osoittaa kiinnostusta lasten kysymyksiin, mutta ennen kaikkea suojella lasta ja asettaa heille rajoja. (Marjamäki ym. 2015, 38.) Rissanen (2007, 243) tuo ilmi, että aikuisen tulee opettaa lapselle yksityisyyden rajoja, sillä 3–4-vuotias lapsi on usein hyvin kiinnostunut omien vanhempiansa sukupuolielimistä ja -elämästä. Lasten kanssa on hyvä sopia sekä tyttöjen että poikien sukupuolielimille nimet, joita käytetään luontevasti. Niin tytöjä kuin myös poikia kiinnostaa se, mistä he ovat saaneet alkunsa. Tytöille voi kertoa, että naisella on kohtu, jonne voi aikuisena kasvaa oma vauva. Pojille voi esimerkiksi kertoa miljoonista siemenpussin siemenistä, joita tarvitaan aikuisena vauvantekoon.

Laru ym. (2016, 114) tuovat ilmi, että on erittäin tärkeää erottaa lasten ja aikuisten seksuaalisuus toisistaan, sillä seksi kuuluu vain aikuisille. Aikuisen tulee suojata lasta ikätasoon kuulumattomalta tiedolta seksuaalisuuden osalta. Vaikka jo pienessä lapsessa on seksuaalisuutta, ei lapsi yhdistä itsetyydytykseen eli unnutukseen seksuaalisia mielikuvia. Vastuullinen aikuinen ei koskettele lasta sopimattomasti, ei juttele aikuisten seksiasioita lapselle eikä altista lasta aikuisten seksuaalisuuteen kuuluville kuville tai teoille. Lapsen kysymyksiin tulee kuitenkin vastata sallivasti ja asiallisesti. (Laru ym. 2016, 114–115.) Vaikka Rissanen (2007, 243) mukaan leikki-ikäinen lapsi kyselee paljon, ei vanhempi kuitenkaan voi jakaa omaa seksuaalista elämäänsä lapselle, vaan lapsen esittämiin kysymyksiin tulee vastata ikätasoon sopivalla tavalla.

Rissanen (2007, 243) kertoo, että leikki-ikässä lapsi tutustuu omaan seksuaalisuuteensa tutkimalla omaa kehoaan, mikä on täysin normaalia, mutta aikuisen tehtävänä on kertoa lapselle, ettei esimerkiksi omaa alastonta kehoa tule näyttää kaikille. Kun aikuinen ohjeistaa lasta konkreettisin esimerkein siitä, ettei nenäkään kaivaminen ole julkisella paikalla sallittua, lapsi ymmärtää, ettei omien sukuelinten koskettelu ole myöskään hyvä tapa. Vanhemman tehtävänä on kuitenkin kertoa lapselle, että omassa rauhassa tehdyt tutkimusmatkat omiin sukupuolielimiin ovat sallittuja. Samalla lapselle on hyvä opettaa, että lapsellakin on oikeus määrätä omasta kehostaan itse eivätkä toiset saa kosketella häntä aroille alueille. (Rissanen 2007, 243.) Lapselle on annettava mahdollisuus tutustua rauhassa omaan seksuaalisuuteen, opettaa lapselle turvataitoja ja kehonosien nimiä, mutta lapselle on myös annettava tietoa esimerkiksi ihastumisesta ja lisääntymisestä ikätason mukaan. Lapsen kasvaessa aikuisten on annettava lapsen seksuaalikehitykselle omaa tilaa ja yksityisyyttä. (Laru ym. 2016, 114–115.)

3 Lasten seksuaali- ja turvataitokasvatus

3.1 Seksuaalikasvatus

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (2019) määritelmän mukaan seksuaalikasvatus kuuluu jokaisen ihmisen seksuaalioikeuksiin. Seksuaalikasvatus voidaan jakaa kolmeen tasoon: 1) seksuaalivalistukseen eli suuren joukon viestintään, 2) seksuaaliopetukseen eli pienelle joukolle tapahtuvaan opetukseen ja 3) seksuaalivertoutumiseen eli ammattihenkilön toimesta tapahtuvaan neuvontaan. Näiden lisäksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2019) viittaa Bildjuschkiniin ja Ruuhilahteen (2012), joiden mukaan seksuaalikasvatukseen voidaan liittää myös seksuaaliohjaus, joka tarkoittaa laajemman toiminnan mukaan ottamista seksuaalikasvatukseen. Seksuaalikasvatuksen ulottuvuuksien (fyysinen, sosiaalinen, psyykinen ja henkinen) huomiointi tukee lapsen psykososiaalista kehitystä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019.)

Seksuaalikasvatus on vielä tuntematon käsite pienten lasten kohdalla. Lapsen seksuaalisuus on eri asia kuin aikuisen seksuaalisuus; se on pieni ja lapsellinen, vasta alkutaipaleella oleva. Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on myönteinen kehoitsetunto ja kehonkuva sekä hyvä tunne omaa kehoa kohtaan. Tarkoituksena on vahvistaa tunteiden tunnistamista, minäkuvaa sekä arvostaa myönteistä kokemusta läheisyydestä ja omasta kehosta. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016a, 82–85.)

Cacciatoren (2007, 41) mukaan jokainen, joka on tekemisissä lapsen kanssa, on myös seksuaalikasvattaja. Seksuaalikasvattaja välittää oman mallinsa naisuudesta tai miehuudesta sekä asenteensa suhtautumisestaan erilaisuutta ja nautintoa kohtaan. Seksuaalikasvatus on vain yksi osa kasvatustyötä, sillä seksuaalisuus on osa ihmisyyttä. Seksuaalikasvatus toteutuu ihmissuhteiden malleissa, joissa vastuussa on aikuinen, joka on tekemisissä lasten kanssa. Seksuaalikasvattajan tulee ottaa huomioon yleistason tiedon antaminen, asiallisuus, yksityisyyden kunnioittaminen sekä kasvattajan oman yksityisalueensa tunteminen.

Seksuaalikasvattajan ei tule koskaan manipuloida tai ohjata lasta mihinkään harmitsemattomaan tekoon, sillä seksuaalikasvatuksen tarkoituksena on opettaa kunnioittamaan omia rajojaan ja kehitystään. Oikein tapahtuvassa seksuaalikasvatustilanteessa kenenkään ei tarvitse tuntea häpeää. (Cacciatore 2007, 41–42, 47.)

Rissanen (2007, 244) mukaan ensisijaisesti lapsen seksuaalikasvattajia ovat lapsen vanhemmat, ja heidän kanssaan positiivisessa vuorovaikutuksessa lapsesta kasvaa rakastava ihminen. Vauva- ja leikki-iässä lapsen seksuaalikasvatukseen osallistuvat muun muassa varhaiskasvatuksen opettajat, terveydenhoitajat, lääkärit sekä harrastusten ohjaajat. Seksuaalikasvattajan on tärkeää olla sinut oman seksuaalisuutensa kanssa, sillä se antaa luonnollisen pohjan eri-ikäisten lasten seksuaalisuuden kanssa toimimiselle ja sen kohtaamiselle. On kuitenkin tärkeää, että seksuaalikasvattaja tuntee myös lasten normaalin kehityksen ja kehitysvaiheet, jotta kasvattaja osaa antaa seksuaalikasvatusta lapsen maailmankuvan mukaan niin, että lapsi kokee sen turvalliseksi. (Rissanen 2016, 244.) Kangaskoski (2016, 198) viittaa Cacciatoreen (2013), jonka mukaan seksuaalikasvatusta on kosketus ja kaikki se, miten omasta kehosta puhutaan. Lapsi rekisteröi jatkuvasti, mitkä asiat ovat kiellettyjä ja sallittuja. Seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan laajaa yläkäsitettä, johon sisältyvät alakäsitteinä mm. läheisyys ja itsetunto, keho, tunteet ja kehitys, moninaisuus ja ihmissuhteet, hyvinvointi, terveys, oikeudet sekä normit ja tavat. (Kangaskoski 2016, 198.)

3.2 Turvataitokasvatus

”Turvataitokasvatus antaa valmiuksia eikä vastuuta lasta. Turvataitokasvatuksen tarkoituksena on estää lapsia joutumasta fyysisen, psyykkisen ja seksuaalisen väkivallan kohteeksi.” (Rissanen 2007, Vilkan 2011, 142 mukaan.) Lajusen, Andellin, Jalavan, Kemppaisen, Pakkasen & Ylenius-Lehtosen (2009, 14) mukaan turvataitokasvatuksella tarkoitetaan lasten omien voimavarojen ja selviytymiskeinojen laaja-alaista vahvistamista, jossa vastuu lasten hyvinvoinnista on aikuisilla. Turvataitokasvatuksella pyritään vahvistamaan lasten itsearvostusta ja itseluot-

tamusta, edistämään lasten tunne- ja vuorovaikutustaitoja sekä hyviä kaverisuhteita. Lisäksi sillä pyritään parantamaan lasten valmiuksia suojella itseään turvallisuutta uhkaavissa tilanteissa sekä ohjaamaan lapsia kertomaan huolistaan turvallisuudelle. Aaltosen (2012, 15) mukaan jokaiselle lapselle tulisi antaa ennaltaehkäisevää turvataitokasvatusta. Turvataitokasvatus tarjoaa lapsille ja nuorille mahdollisuuden puhua mieltä askarruttavista asioista muuallakin kuin kotona. Turvataitokasvatus ei kuitenkaan ikinä saa perustua pelotteluun. Usein paras turvataitokasvattaja on joku entuudestaan tuttu aikuinen. (Aaltonen 2012, 14–15.) Lapsen hyvät vuorovaikutustaidot voivat suojella lasta ajautumasta hyväksikäyttäviin ihmissuhteisiin (Lajunen, Andell & Ylenius-Lehtonen 2015, 11).

Turvataitokasvatus perustuu ihmisoikeuksiin: Yhdistyneiden Kansakuntien Lapsen oikeuksien julistuksen mukaan ”lapsella on oikeus erityiseen suojeluun ja hoivaan, riittävään osuuteen yhteiskunnan voimavaroista ja oikeuteen osallistua ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevaan päätöksentekoon” (Lajunen ym. 2015, 11). Lajunen ym. (2009, 18) kirjoittavat, että lapsi on erityisessä tarpeessa saada turvataitokasvatusta ja vahvistusta rajojen kunnioittamiseen, jos hänen rajojaan on rikottu ja häntä on käytetty seksuaalisesti hyväksi. Hyväksikäytettyjen lasten on vaikea ymmärtää omat rajat itsensä ja toisen välillä. Turvataitokasvatuksen avulla lapset saavat keinoja oman yksityisyyden suojelemiseen, mikä edesauttaa turvallisuuden kokemusta lapsiryhmässä. Turvataitokasvatuksessa on kyse inhimillisen turvallisuuden edistämisestä eli ihmissuhteiden ja ihmisten välisten asioiden turvallisuudesta. (Lajunen ym. 2009, 18–19.)

Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg (2016, 95) kertovat, että lapset oppivat koskettamisen sääntöjä sekä läheisyystaitoja aina, kun heitä esimerkiksi halataan tai tönitään. Kun lapselle opetetaan koskettamisen sääntöjä, tulisi painottaa sitä, että kosketus on aina vapaaehtoista eikä kosketuksen pitäisi ikinä olla salaisuus. Lapsella on oikeus omiin tunteisiinsa ja oikeus kieltäytyä toisen kosketuksesta, jos lapsi itse niin tahtoo. Lapselle voi opettaa niin sanotun vihreän ja punaisen valon kosketuksen, millä tarkoitetaan sitä, että on olemassa erilaisia kosketuksia ja ne tuntuvat eri tavoin. Vihreä kosketus on sellainen, joka tuntuu turvalliselta ja hyvältä, kun taas punainen kosketus pelottaa, sattuu ja suututtaa. Aikuisen on hyvä kertoa lapselle, että jokainen tuntee kosketuksen eri tavoin ja

vaikka esimerkiksi oma kaveri haluaisi paljon leikissä halauksia, ei siihenkään ole pakko suostua. Mikäli lapsi kokee pelottavaa punaisen valon kosketusta, on lapsen hyvä tietää kolmen kohdan sääntö. Esimerkiksi uimapukualueelle suunnatussa koskettelussa lapsella on aina oikeus sanoa ”Ei”, lähteä pois ja kertoa tapahtuneesta tutulle turvalliselle aikuiselle. Uimapukualueilla tarkoitetaan niitä alueita, jotka jäävät uimapuvun alle, eikä näitä alueita tarvitse vasten tahtoa näyttää kenellekään. Cacciatore ym. (2016, 96) korostavat, että turvallisuus menee kohdellaisuuden edelle ja tarvittaessa lapsella on oikeus olla tyly, huutaa ja lyödä ahdistelijaa. Kolmen kohdan sääntöä lapset voivat harjoitella itse esimerkiksi draaman tai leikin kautta, sillä kyseinen toimintamalli vaatii harjoitusta. (Cacciatore ym. 2016, 98.)

Lajusen ym. (2009, 14) mukaan turvataitokasvatus on tarpeellista siksi, että kaikki lapset ovat alttiita väkivalta- ja ahdistelukokemuksille. Aikuisten valvovat silmät eivät ulotu kaikkialle – lapset ovat luontaisesti uteliaita kohtaamaan uusia asioita ja kokemuksia, joihin eivät ole ikänsä ja kehityksensä puolesta vielä valmiita. Lasten on tärkeää oppia tunnistamaan uhkatilanteita, pysyä fyysisesti koskemattomina, saatava tietoa oikeudestaan olla turvassa sekä harjoiteltava keinoja itsensä suojelemiseen vahingollisilta vaikutteilta.

Lapsille opetetaan turvataitoja, mutta usein he eivät kuitenkaan joudu niitä käyttämään ventovieraita ihmisiä kohdatessaan. Todennäköisemmin lapsi joutuu pohtimaan koskettamisen sääntöä useammin kavereiden tai tutun aikuisen seurassa kuin tuntemattoman ihmisen. Lapsen suojelemiseksi opetetut turvataidot lisäävät lapsen itsetuntemusta, mutta kehittävät myös sosiaalisia taitoja. Näitä arjen sosiaalisia taitoja lapset voivat joutua käyttämään päivittäin rajojen vetämisessä. Turvataitojen oppimisen avulla lapset selviytyvät yhteisistä pelisäännöistä, joissa kunnioitetaan itseä sekä muita. (Cacciatore ym. 2016, 106.) Lajusen, Andellin & Ylenius-Lehtosen (2016, 11) mukaan tunne- ja turvataitojen opettamisen ensisijainen tehtävä on suojella lasta, mutta se on myös lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin tukemista. Jotta lapsi oppisi arjessa käyttämään turvaohjeita, on hänen koettava ensin olevansa arvokas ja huolenpidon arvoinen.

Cacciatore ym. (2016, 97) tuovat ilmi, että alle kouluikäiset lapset liikkuvat vielä harvoin yksin, mutta lapsi voi silti kohdata tilanteita, joissa vanhemmat tai ammattilaiset eivät ole läsnä. Lasten turvallisuus on aikuisten vastuulla, mutta lasten kanssa käyty ikätasoinen keskustelu, yhdessä harjoittelu ja lapsen rohkaiseminen lisäävät lapsen kykyä puolustaa ja suojata itseä, silloin kuin aikuinen ei ole turvana. Näiden taitojen harjoittelu lisää lapsen itsetuntoa ja suojaa lasta, niin vaarallisen aikuisen kohtaamiselta kuin myös esimerkiksi leikkitalanteissa. Usein 4–5-vuoden iässä lapsia alkaa kiinnostamaan lääkärireikit ja näihin leikkeihin lapset tarvitsevat aikuisen ohjeita. Aina ei kuitenkaan olla kiinnostuttu pelkästään sukuelimistä, mutta ohjeet on hyvä käydä läpi siitä, kuinka toisten kehoa ja etenkin uimapukualueita saa koskea vain toisen luvalla. (Cacciatore ym. 2016, 96, 101.)

Cacciatore ym. (2016, 100) kirjoittavat, että ympäröivän maailman ja lähellä olevien ihmisten tutkiminen on lapselle aivan luonteva ja terve asia, kunhan vain lapsille opetetaan kehon tutkimiseen kohdistuvat säännöt. Omaa kehoamme emme voi vaihtaa tai valita, joten lasten on hyvä oppia arvostamaan erilaisten kehojen samankaltaisuuksia sekä eroja. Uimapukualueita on lupa katsoa tai tutkia vain silloin, kun se on molempien mielestä mukava juttu. Rissanen (2007, 244) kertoo, että päiväkodissa lapset kiinnostuvat luonnostaan toistensa kehoista. Lapset saattavat vertailla ja kilpailla omien kehojensa mahtavuudesta. Sekä tytöt että pojat ovat taapero- ja leikki-ikäisinä uteliaita niin omasta kuin vastakkaisen sukupuolen sukuelimistä ja niiden toiminnasta. Lähemmäs kouluikää mentäessä lapset kiinnostuvat entisestään omasta sukupuolesta ja uteliaisuus kasvaa entisestään. Leikki-ikäisten lääkärireikit päiväkodissa ovat jännittäviä ja niitä saatetaan leikkiä aikuisilta salassa. Aikuisen asenteet leikin sallivuutta kohtaan kertovat lapsille seksuaalisuuden luontaisuudesta tai sen hyväksymättömyydestä. (Rissanen 2007, 244.)

Jokainen lapsi tarvitsee turvataitoja sekä kehoitsetuntoa, sillä hyvän kehoitsetunnon omaava lapsi hoitaa sekä suojaa sitä vahingoittumiselta. Pienet lapset ovat luonnostaan hyvin varmoja ja ylpeitä kehoistaan, joten tätä ominaisuutta on syytä vahvistaa kaikin tavoin. Lapsen helliminen, kädestä ja sylissä pitäminen sekä

kannustavat katseet auttavat vahvistamaan lapsen tunnetta siitä, että hänen kehonsa on ainutlaatuinen ja maailman paras. (Cacciatore ym. 2016, 99.)

Cacciatoren ym. (2016, 100) mukaan pelkästään kehoitsetunnon vahvistaminen ei riitä, vaan aikuisen tehtävänä on myös ohjata ja neuvoa lasta ymmärtämään, että hänen kehonsa on arvokas ja että lapsella on oikeus itse määrätä omasta kehostaan. Lapsi, joka on kokenut esimerkiksi erilaista väkivaltaa, ei tiedä väkivallan tai hyväksikäytön olevan laitonta, mikäli hän ei kuule omista oikeuksistaan. Väkivallan uhriksi joutuneelle lapselle on tärkeää opettaa uudelleen kunnioittamaan omaa kehoaan sekä kertoa kosketuksen ja läheisyyden turvallisuudesta. Lajusen ym. (2016, 16) mukaan on tärkeää huolehtia, että kaltoinkohdelluksi joutunut lapsi ei tekisi itseän tai omaan arvoon liittyviä johtopäätöksiä kaltoinkohtelun pohjalta.

Laru ym. (2016, 117) kertovat, että kaikilla lapsilla on jo syntyessään tarve turvalliseen aikuiseen. Pienen lapsen huoltajan tehtävänä on tarjota lapselle ensimmäinen tunnesuhde, joka sisältää turvaa, leimautumista sekä kiintymystä. Tätä kutsutaan kiintymyssuhteeksi ja tämä suhde luo pohjaa lapsen käsitykselle siitä, onko hän hyväksytty, rakastettu ja arvokas juuri sellaisena kuin on. Tutkijat ovat todenneet turvallisella kiintymyssuhteella olevan yhteys tunne-elämän kehitykseen, sosiaalisiin suhteisiin ja oppimiskykyyn. Lisäksi varhaislapsuuden kiintymyssuhde luo pohjaa tuleville pari- ja ystävyysuhteille sekä myöhemmässä vaiheessa vanhemmuudelle. (Laru ym. 2016, 118.) Lajunen ym. (2016, 16) toteavat lapsen perheessä tapahtuvan kaltoinkohtelun vaikuttavan lapsen kiintymyssuhteisiin, jonka seuraukset voivat heijastua lapsen ihmissuhteisiin myöhemmin elämässä. Laru ym. (2016, 118) kuitenkin painottavat, ettei pelkästään varhaislapsuudessa koettu turvaton kiintymyssuhde aiheuta psyykkisiä häiriöitä sellaiseen, mutta lisää riskiä esimerkiksi siihen, että lapsuuden turvaton rakkauden malli siirtyy mukana aikuisuuteen ja omiin rakkaus- ja seksuaalisuhteisiin.

Lajusen ym. (2015, 11) mukaan turvataitokasvatus liittyy vahvasti tunnetaitokasvatukseen. Lapsen on opittava tunnistamaan tunteitaan, jotta hän kykenee soveltamaan oppimiaan turvaohjeita käytännössä. Cacciatoren ym. (2016, 106) mukaan turvataitojen oppimisen ohella lapset tarvitsevat tunnetaitoja. Tunnetaidoilla

tarkoitetaan tunteiden tunnistamista, tunteiden ilmaisua sekä niiden kanssa pärjäämistä. Jotta lapsi pärjää ja oppii säätelemään omia tunteitaan, hän tarvitsee siihen aikuisen tukea. Tunteilla tarkoitetaan kehossa ja mielessä tuntuja näkymättömiä oloja, jotka ovat ainoastaan itselle todellisia. Aikuisen tehtävänä on kuulla ja hyväksyä lapsen tunteet. On äärimmäisen tärkeää, että aikuinen pysähtyy kuuntelemaan ja ymmärtää lapsen viestin, jolloin lapsi kokee, että hänet otetaan vakavasti. Lajusen ym. (2016, 11) mukaan lapsen on tärkeää tietää, että hänellä on oikeus aikuisen tarjoamaan suojaan, koskemattomuuteen sekä turvalliseen elämään. Aikuisen tulee kertoa lapselle, että hänellä on oikeus suojella itseään ja hakea apua turvalliselta aikuiselta. Cacciatore ym. (2016, 107) kirjoittavat, että jos lapsi esimerkiksi kokee, että sukupuolielimestä ei saa puhua tai aikuiset ahdistuvat siitä, voi lapsi jättää asian kokonaan kertomatta ja hän pyrkii unohtamaan ikävän kokemuksen. Turvallisen aikuisen pysähtyminen lapsen asian äärelle tuo lapselle tunteen siitä, että hänestä pidetään huolta, ja hänen tunteistaan ja tarpeistaan ollaan kiinnostuneita. (Cacciatore ym. 2016, 107–108.)

3.3 WHO:n standardit lasten seksuaalikasvatukselle

Maailman terveysjärjestö WHO loi vuonna 2010 yhdessä aluetoimisto BZgA:n kanssa asiakirjan vastaamaan Euroopan alueen seksuaalikasvatuksen standardien tarpeeseen. Asiakirjan tavoitteena on edistää kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta, jossa lapset ja nuoret saavat puolueetonta ja oikeaa tietoa seksuaalisuuden eri näkökulmista. (Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos 2010, 3.) Ingman-Fribergin & Cacciatoren (2016c, 11) mukaan WHO:n Euroopan seksuaalikasvatuksen standardeissa seksuaalinen kehitys on kuvattu hyvin laajasti. Kokonaisvaltaiseen seksuaalikasvatukseen kuuluu puolueettoman, ikä- ja kehitystasoon sopivien tietojen ja taitojen opastaminen. Tietojen ja taitojen opettamisen ohella lapselle tulee aina opettaa myös asenteet. Näitä kolmea kohtaa voidaan hyödyntää kaikissa seksuaalikasvatustilanteissa. Seksuaalikasvatus ei saa ikinä olla tuomitsevaa tai pelottavaa. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus rakentaa oikeudenmukaista yhteiskuntaa, ja lisäksi se auttaa osaltaan kehittämään ennakkoluulotonta ja vastuullista suhtautumistapaa lapsen normaaliin kehitykseen. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016c, 11,13.)

Ingman-Friberg & Cacciatore (2016c, 11) tuovat ilmi, että WHO:n määritelmän mukaan seksuaalikasvatus alkaa heti lapsen syntymästä ja pian tämän jälkeen lapsi oppii lämmön ja läheisyyden arvon sekä siihen kuuluvan mielihyvän. Lapsen syntymästä lähtien vanhemmat alkavat välittämään lapselleen läheisyyteen sekä ihmiskehoon liittyviä viestejä eli toisin sanoen he aloittavat lapsen seksuaalikasvatuksen. Standardien myötä myös varhaiskasvatus on veloitettu lisäämään ikätasoista seksuaalikasvatusta päiväkotien arjessa. WHO:n standardeissa seksuaalikasvatukselle on luotu kahdeksan aihealuetta. WHO:n mukaan lasta tulee kasvattaa näissä kaikissa aihealueissa, jotta voidaan puhua laadukkaasta ja kokonaisvaltaisesta seksuaalikasvatuksesta. WHO:n standardit määrittelevät seksuaalikasvatusta kahdeksan aihealueen osalta: 1) keho ja kehitys, 2) läheisyys, itsetunto ja nauttiminen, 3) tunteet, 4) moninaisuus ja ihmissuhteet, 5) hyvinvointi ja terveys, 6) lisääntyminen, 7) normit ja tavat sekä 8) oikeudet. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016c, 11, 12.)

4 Seksuaalikehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa

4.1 Varhaiskasvattaja lapsen seksuaalikehityksen tukena

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista opetuksen, kasvatuksen ja hoidon kokonaisuutta. Siinä painotetaan erityisesti pedagogiikkaa. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on edistää hyvinvointia sekä tukea lapsen kehitystä, oppimista ja kasvua. Varhaiskasvatuksen toimintamuotoja ovat päiväkotitoiminta, perhepäivähoito sekä avoin varhaiskasvatus eli kerho- ja leikkitoiminta. (Opetushallitus 2020.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on valtakunnallinen määräys, jonka Opetushallitus on antanut. Sen mukaan varhaiskasvatus toteutetaan sekä paikalliset ja lasten varhaiskasvatussuunnitelmat laaditaan. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa Opetushallituksen (2018, 25–26) mukaan varhaiskasvatus tukee lapsen seksuaaliterveyttä vahvistamalla lapsen itsetuntoa ja positiivista kehonkuvaa. Sen tavoitteena on edistää lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista yhdessä huoltajien kanssa. Varhaiskasvatuksen

tarkoituksena on lapsen turvallisuuteen liittyvien taitojen tukeminen. Lasta tulee suojata kiusaamiselta, väkivallalta tai muulta häirinnältä. Lasten kanssa käydään läpi hyvinvointia edistäviä asioita sekä harjoitellaan henkilökohtaiseen hygieniaan liittyviä taitoja. Lisäksi lasta tulee ohjata kunnioittamaan ja suojelemaan niin omaa kuin toisten kehoa. (Opetushallitus 2018, 25–26.)

Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (2019) mukaan lapselle tulee opettaa tietoja, taitoja ja asenteita, jotka liittyvät seksuaalisuuteen. Myös Cacciatore ja Ingman-Friberg (2016, 65) kirjoittavat, että varhaiskasvatuksen ammattilaiset joutuvat ottamaan kantaa seksuaalikasvatukseen, sillä päivittäin tapahtuvat pottahetket, hygieniakeskustelut, päiväunet ja vastasyntyneet sisarukset herättävät seksuaalisuuteen liittyviä tilanteita ja keskusteluja. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 65). Ingman-Friberg (2016, 42–43) kuvaa, kuinka osa ajattelee seksuaalikasvatuksen olevan luonnollinen osa työtä, toiset puolestaan näkevät sen vaikeana ja kiellettyinä perustuen esimerkiksi uskontoon, kulttuuriin tai omiin arvoihin. Varhaiskasvatuksessa ei ole toistaiseksi kirjallisia ohjeita alle kouluikäisten lasten seksuaalikasvatuksesta, joten varhaiskasvattajat toteuttavat sitä oman näkemyksensä mukaisesti. Toisin sanoen jokainen ammattilainen päättää itse, pitääkö seksuaalikasvatusta tärkeänä, mahdollisena tai mahdottomana sekä lisäksi sen, milloin seksuaalikasvatus on perusteltua ja kenelle. Jos ammattilainen kokee aiheen haastavaksi, vaarana on, ettei lapsi saa kysymykseensä lainkaan vastausta ja hänet ohjataan selvittämään asiaa kotona. Tällaisissa tilanteissa lapsi voi saada kokemuksen, että kysyttäessä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, niissä on jotakin pahaa tai jännittävää. Seksuaalikasvatus sisältää arkoja ja vaikeita asioita, joten varhaiskasvattajille tarjottu laadukas koulutus on tärkeää. (Ingman-Friberg 2016, 42–43, 47.)

Kangaskoski (2016, 197) tuo ilmi, kuinka varhaiskasvatuksessa seksuaalikasvatusta ei ole suunnitelmallisesti tehty, ja monilla varhaiskasvattajilla ja perheillä on ennakkoluuloja aiheesta. Varhaiskasvatuksen seksuaalikasvatuksen tulee olla avointa ja keskustelevaa, sillä siellä on monenlaisista perheistä ja kasvatuskulttuureista tulevia lapsia. Arjen suunnitelmallista seksuaalikasvatusta on ennakointi, johon sisältyy sekä valtakunnallinen että päiväkotikohtainen suunnitelma

seksuaalikasvatuksen toteuttamisesta varhaiskasvatuksessa. Lapsen seksuaalikasvatukseen kuuluu lapsen tukeminen, tulkitseminen sekä suojaaminen. (Kangaskoski 2016, 197–199.) Kangaskoski (2016, 197) viittaa Bildjuschkiin ja Ruuhilahteen (2010), joiden mukaan jokainen seksuaalikasvattaa, tietoisesti tai tiedostamattomasti: joitakin asioita jätetään pois tai joitakin asioita käsitellään.

4.2 Arjen seksuaalikasvatus

Kangaskoski (2016, 208) kirjoittaa seksuaalikasvatuksen olevan tärkeä osa lapsen kehityksen tukemista. Lapset ansaitsevat kunnollista opastusta ja tietoa tasapainoiseen seksuaalisuuteen kasvaessaan. Varhaiskasvatuksessa seksuaalikasvatuksessa apuna voi käyttää muun muassa teatteria, lauluja ja leikkejä sekä tunnemittaria päivän alussa ja lopussa. Myös nukketeatteri on oiva keino käsitellä tunteisiin, ihmissuhteisiin sekä tapoihin ja normeihin liittyviä aiheita. Lääkäri- ja roolileikkien avulla lapsi voi tutustua omaan ja toisten kehoon turvallisesti. Lisäksi erilaiset muistipelit esimerkiksi kehonkuvilla auttavat lasta sanoittamaan kehon osia. (Kangaskoski 2016, 208.) Rissanen (2007, 245) kertoo, että satujen ja tarinoiden kautta lapsi voi oppia ymmärtämään elämää ja ihmissuhteita. Niiden avulla lapsi voi oppia hahmottamaan omaa sekä vanhempiansa seksuaalisuutta ja sukupuolisuutta, omia tunteitaan ja tietojaan. Usein sadut päättyvät onnellisiin loppuihin ja niitä lapsi myös tarvitsee, mutta satujen avulla lapsi pystyy myös käsittelemään tiedostamattomia tunteitaan kuten vihaa ja mustasukkaisuutta. Lasten kanssa voidaan myös piirtää tai maalata paperille oman kehon kuvia, jonka jälkeen yhdessä voidaan nimetä eri kehon osia. Keskustelun yhteydessä lasten kanssa voi käydä läpi kehon osia, joihin saa koskettaa ja joihin ei saa koskettaa ilman toisen lupaa sekä millainen kosketus tuntuu hyvältä ja millainen satuttaa. (Rissanen 2007, 245.)

Cacciatoren (2016, 71) mukaan lapset leikkivät ja puhuvat paljon seksuaalissävyytteisesti, mutta niihin ei tarvitse automaattisesti puuttua. Seksuaalikasvatus tulee tarpeen tilanteissa, joissa lapsi tekee tai kysyy jotain seksuaalisuuteen liittyvää, missä on riski tulla loukatuksi tai kiusatuksi tai jos hän ei tunnista ikätasolleen

tarpeellisia käytöstapoja. Näissä tilanteissa lapsi tarvitsee vastauksia tai lasta tulee ohjata toiminnassa. Arjen seksuaalikasvatusta on seksuaalisuuteen liittyvien tilanteiden rajoittaminen, neuvonta ja ohjaaminen. Seksuaalisuuteen liittyvissä tilanteissa aikuisen suhtautumistavalla, äänensävyllä, sanoilla ja ilmeillä on paljon merkitystä siihen, millaisen kuvan lapsi teosta saa. Tämän takia ammattilaisten saama koulutus seksuaalikasvatukseen liittyen on erityisen tärkeää. (Cacciatore 2016, 71–72.)

Cacciatore (2007, 42–43) kirjoittaa, että lasten kysymyksiin kannattaa varautua etukäteen sekä pohtia tapaa, jolla lapsille vastaa. Lapsille tulee kertoa positiivista, asiallista sekä oman kehitystason mukaista seksuaalitietoa. Pieni lapsi ei tunnista aikuisen hämmentyvän näistä kysymyksistä, joten lapsi ei etukäteen mieti, keneltä kysyä näistä asioista. Ahdistunut aikuinen voi pahimmassa tapauksessa säikäyttää lapsen, jolloin lapsi kiinnittää huomionsa hämmästykseen ja pelästykseen. Tällaisella negatiivisella suhtautumisella lapsi saattaa hiljentyä pitkäksi aikaa seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa. Tärkeintä on, että varhaiskasvattaja on lasten seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa oma-aloitteinen ja positiivinen aikuinen. (Cacciatore 2007, 42–43.)

Rissanen (2007, 244) kirjoittaa, että seksuaalikasvatuksen tehtävänä on tukea lasta kohti eheää seksuaalisuutta sekä jakaa tietoa seksuaalisuudesta. Seksuaalikasvatus on haaste myös niille ammattilaisille, jotka osallistuvat jollain tapaa lapsen kasvun ja kehityksen tukemiseen ja seuraamiseen. On luonnollista, että lapset ovat kiinnostuneita omasta alkuperästään ja pienten lasten kohdalla seksuaalikasvatus on heidän kysymyksiinsä vastaamista, kuuntelemista ja kuulemista sekä ei-toivottujen asioiden selittämistä ja niiden perustelemista. Seksuaalisuus on osa ihmisen elämänkaarta ja siitä tulee voida puhua luonnollisesti, niinpä kasvattajat tarvitsevat tietoja, taitoja sekä etenkin rohkeutta ottaa asiat puheeksi. Lapsen seksuaalisuuteen ja seksuaalikehitystä kohtaan kasvattajan tulee olla positiivinen, salliva ja lapsen omia tunteita kunnioittava. Aikuisen on annettava lapselle tilaa omiin salaisuuksiin ja omaan kokemusmaailmaansa, mutta esimerkiksi leikkeihin on puututtava, mikäli ne sisältävät kiusaamista tai pakottamista. (Rissanen 2007, 245.)

Vanhempien ja varhaiskasvattajien on hyvä keskustella siitä, kuinka lapsen kehitystä ja kasvua tuketaan parhaalla mahdollisella tavalla. Tähän liittyy myös seksuaalikasvatus; sen sisältö sekä kuinka sitä toteutetaan lapsen kehitysvaihe huomioiden. Koska seksuaalisuus kuuluu lapsen luonnolliseen kasvuun ja kehitykseen, tulee siitä keskustella vanhempien kanssa samalla, kun pohditaan muita lapsen kasvuun ja kehitykseen liittyviä asioita. Varhaiskasvattajan tehtävään kuuluu keskustellen tukea kotien seksuaalikasvatusta, tarjota vanhemmille tietoa seksuaalikasvatuksesta sekä tuoda päivittäiseen keskusteluun seksuaalikasvatukseen liittyvät asiat. (Kankkunen & Takala 2016, 188–192.) Rissasen (2007, 244) mukaan vanhempien ja ammattilaisten tulee tuntea seksuaalisuuteen liittyvää terminologiaa ja pyrkiä käyttämään käsitteitä yhdenmukaisesti. Tiedon on oltava lapsen ikä- ja kehitystasolle sopivaa.

4.3 Turvataidot varhaiskasvatuksessa

Turvataitokasvatus on toimintaa, jossa vahvistetaan lasten osallisuutta ja lapsilähtöisyyttä. Parhaimmillaan turvataitokasvatus on silloin, kun se toteutetaan yhteisöllisesti yhteisön jokaisessa lapsiryhmässä. Lisäksi kotien kanssa tehtävä yhteistyö on tärkeää turvataitokasvatuksessa. Turvataitoteemojen valinnassa on otettava huomioon lasten ikä sekä kehitystaso. Toiminnan lähtökohtana on lasten omat tarpeet ja kokemukset sekä kiinnostuksen kohteet ja kysymykset. Lapsia tuetaan itse pohtimaan ja tutkimaan asioita sekä tutkimaan omia ratkaisuja erilaisiin tilanteisiin. Turvataitokasvatus ei ole siis aikuisjohtoista luennointia eikä valmiiden ratkaisujen tarjoamista lapsille. Aikuisen rooli on enemmän lasten näkökulmien ja kokemusten kuunteleminen, lasten rohkaiseminen ja dokumentointi. Turvataitotuokioissa pyritään tuottamaan tietoa sekä oppimaan ja luomaan uutta. Leikkiminen, satujen kuunteleminen, omien tarinoiden kertominen ja piirtäminen ovat lapsille luontaisia työskentelytapoja. Turvataitokasvatuksen lapsilähtöinen toiminta voi lisätä työntekijän herkkyyttä nähdä lapsen tarpeita ja ymmärtää asioita lapsen näkökulmasta. Lapsen parempi ymmärrys voi auttaa työntekijää löytämään uusia keinoja lapsen tukemiseen ja ohjaamiseen. Lasten näkökulmasta taas turvataitokasvatus lisää kokemusta kuulluksi tulemisesta, osallisuutta sekä hyvinvointia. (Lajunen ym. 2015, 18–19.)

Varhaiskasvatuslaissa (540/2018) varhaiskasvatusympäristön tulee olla oppimista edistävä, kehittävä sekä terveellinen ja turvallinen lapsen ikä- ja kehitystaso huomioon ottaen. Lisäksi lasta tulee suojata kiusaamiselta, väkivallalta sekä muulta häirinnältä. Lajunen ym. (2015, 13) viittaavat Hautamäkeen (2001) ja Ruusaseen (2011), joiden mukaan lasten kasvu- ja kehitysympäristön turvallisuus on välttämätöntä, sillä tuntiessaan olonsa turvalliseksi, lapsella on halu ja kyky tutkia ympäristöään.

Lajunen ym. (2016, 16) kertovat, että tunne- ja turvataitokasvatus edistävät turvallisen ja hyväksyvän ilmapiirin kehittymistä lapsiryhmiin, kun tietoisuutta jokaisen oikeudesta kunnioittavaan kohteluun ja yhdenvertaisuuteen lisätään. Lisäksi tunne- ja turvataitokasvatus lisää keinoja suojella itseään ja opettaa toimimaan omaa arvoa loukkaavissa tilanteissa. Lajunen ym. (2016, 15) viittaavat suomalaisten Kirveen & Stoor-Grennerin (2010) tutkimukseen, jossa kiusaaminen alkaa jo varhaiskasvatuksessa. Kiusaaminen tapahtuu leikistä ja ryhmistä poisjättämisellä. Tahallinen kiusaaminen ja loukkaaminen ovat vahingollista sekä kiusatulle että kiusaajalle. Kiusaamisen on havaittu olevan yleisempää sellaisissa ryhmissä, joissa ryhmän ilmapiiri on turvaton sekä aikuisen keinot ovat riittämättömät lasten myönteisten vuorovaikutussuhteiden tukemiseen. (Lajunen ym. 2016, 15.)

Lajunen ym. (2015, 26) kertovat, että lapsi voi turvataitokasvatuksen myötä rohkaistua puhumaan omista huolistaan luotettavalle aikuisille. Kun lapsi ilmaisee kertoen tai muutoin huoliaan, on aikuisen osoitettava lapselle, että hän kuuntelee. Työntekijän tehtävänä on viedä lapsen asiaa eteenpäin niin, että lapsi saa avun. Mikäli lapsi tuo esiin viitteitä esimerkiksi vakavasta kaltoinkohtelusta kuten seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai ahdistelusta muiden lasten läsnä ollessa, voi työntekijä käsitellä pelottavaa asiaa koko lapsiryhmän kanssa yleisellä tasolla. Lasta, joka on kertonut kaltoinkohtelusta tai muusta huolta herättävästä asiasta, ohjataan myös kahdenkeskiseen tilanteeseen luotettavan aikuisen kanssa. Aikuisen tehtävä on kiittää lasta asian kertomisesta ja näyttää lapselle, että aikuinen todella uskoo ja kuuntelee häntä. Työyhteisössä on hyvä varautua tämän tyyppiin tilanteisiin jo etukäteen ja sopia toimintatavat asioiden hoitamiseen. (Lajunen ym. 2015, 26.)

5 Aikaisemmat opinnäytetyöt ja tutkimus

Lasten seksuaalikasvatuksesta on tehty aiempia opinnäytetöitä sekä tutkimus. Väestöliiton (2013) Pusuhippaa, lääkrileikkejä ja haikaravauvoja – tavallista arkea tai tarua päivähoiton arjesta – tutkimuksessa tutkittiin alle kouluikäisten lasten seksuaaliterveyttä. Tutkimukseen osallistui 507 varhaiskasvatuksen työntekijää. Alustavien vastausten perusteella ammattilaisten suhtautumistavat ja käsitykset 0–6-vuotiaiden lasten seksuaalisuudesta olivat monenkirjavia. Tutkimuksessa selviää, että pienten lasten seksuaalisuus ilmenee päivittäin usealla eri tavalla, mutta toistaiseksi ei ole olemassa vain yhtä mallia sen tukemiseen. Kasvattajat kokivat alle kouluikäisen lapsen seksuaalisuuden vaikuttavan hänen myöhempään seksuaaliterveyteensä. Kasvattajat kokivat, etteivät ole saaneet koulutuksensa aikana riittävästi tietoa etenkin raskaudesta, synnytyksestä, turvataidoista sekä koskettamisesta ja lapsen kehosta. Tunteista puhumisesta kasvattajat kokivat saaneensa puolestaan hyvät valmiudet. Puolet kyselyyn vastanneista kaipasi lisää materiaalia seksuaalikasvatuksen kaikkiin osa-alueisiin, erityisesti ihmissuhteisiin ja erilaisiin perheisiin. Kasvattajia huolestuttivat median ja ympäristön voimakas vaikutus pienten lasten elämään sekä ikätasolle sopimattoman tiedon määrä. (Väestöliitto 2013.)

Väestöliitto (2013) on toteuttanut pilottitutkimuksen Pusuhippaa, lääkrileikkejä ja haikaravauvoja – tavallista arkea tai tarua lasten perheen arjesta myös alle kouluikäisten lasten vanhemmille. Kyselyyn vastasi 614 vanhempaa tai huoltajaa. Sekä varhaiskasvattajilla että vanhemmilla ilmeni hämmennystä ja kielteisiä painotuksia termeihin ja sanoituksiin liittyen. Vanhemmat kokivat seksuaalikasvatuksen tarpeettomaksi käsitteeksi, sillä se viittaa liikaa sellaiseen aikuisen seksuaalisuuteen, jota ei ole lapsen toiminnassa. Vanhemmat halusivat painottaa lapsuuden seksuaalista eroa nuoruudesta ja aikuisuudesta. Suuri osa vanhemmista koki, että lasten seksuaalikasvatus aloitetaan liian myöhään. (Väestöliitto 2013.)

Kivelä ja Lehto (2017) ovat opinnäytetyönään tehneet oppaan 0–10-vuotiaiden lasten vanhemmille seksuaalikasvatuksen tukemiseksi. Kehittämistyön tavoitteena oli tuen antaminen seksuaalikasvatuksesta lasten vanhemmille sekä tiedon antaminen lapsen normaalista kehityksestä. Opinnäytetyössä käsiteltiin yleisesti lasten seksuaalisuutta sekä seksuaalikasvatuksen ja seksuaalisuuden tukemista. (Kivelä & Lehto 2017, 6–12.) Jauhiainen (2019) on tutkinut varhaiskasvattajien näkemyksiä seksuaalikasvatuksen toteutumisesta arjessa. Tutkimus toteutettiin teemahaastattelun avulla. Johtopäätöksissään hän toteaa seksuaalikasvatuksen toteutuvan päiväkodin arjessa toimintojen kautta, mutta sitä ei toteuteta niinkään tietoisesti. Tietoisuuden lisääminen aiheesta on tärkeää, jotta varhaiskasvattajat ymmärtäisivät seksuaalikasvattavansa lapsia päiväkodin arjessa. (Jauhiainen 2019, 28–29.)

Juslénin ja Montosen (2017) opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää opas vanhemmille, joka käsittelee lapsen seksuaalisuutta ja sen vahvistamista. Tavoitteena oli vanhempien ymmärryksen lisääminen lasten seksuaalisuudesta. Opinnäytetyö oli osa Metropolia Ammattikorkeakoulun Positiivisen mielenterveyden edistäminen lapsiperheissä -hanketta ja se toteutettiin yhteistyössä Väestöliiton kanssa. (Juslén & Montonen 2017, 2, 13.) Paulomäki ja Heikkilä (2016) tekivät opinnäytetyönään Kajaanin Montessori -leikkikoulun henkilökunnalle turvataitokasvatukseen motivoivan esittelyn sekä esimerkinomaisen turvataitotuokion esikoululaisille yhdessä henkilökunnan kanssa. Opinnäytetyön tavoitteeksi muodostui turvataitokasvatuksen tutuksi tekeminen sekä sen sisällyttäminen esiopetukseen. Opinnäytetyön viitekehyksessä asiaa lähestyttiin kaltoinkohtelun näkökulmasta, jota tutkijoiden mukaan olisi mahdollista ennaltaehkäistä turvataitokasvatuksen avulla. (Paulomäki & Heikkilä 2016.)

6 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli vahvistaa seksuaali- ja turvataitokasvatusta päiväkodin arjessa. Vahvistaminen on tärkeää, sillä seksuaalisuuteen ja turvatai-

toihin liittyvät kasvatustilanteet ovat läsnä päiväkodin arjessa päivittäin. Tavoitteena oli kehittää varhaiskasvattajien osaamista lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksesta. Tehtävänäimme oli kehittää varhaiskasvattajille työväline, joka tukee lasten seksuaali- ja turvataitokasvatustilanteita.

Opinnäytetyömme tuotoksena syntyi työväline (liite 1), joka sisältää kahdeksan kuvakorttia. Kuvakortit sisältävät teoriaa ja kuvia lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tilanteista. Kuvakortit on yhdistetty avainnauhaan, jotta työväline kulkee helposti varhaiskasvattajien mukana. Työväline toimii jokaisen varhaiskasvattajan työskentelyn tukena lasten seksuaali- ja turvataitokasvatukseen liittyvissä tilanteissa. Suunnittelimme tuotoksen yhdessä päiväkodin varhaiskasvattajien kanssa heitä osallistaen, jotta työväline palvelisi heitä parhaiten. Opinnäytetyömme toimeksiantajana toimi Joensuun kaupungin päiväkotitoimi. Päiväkodissa on viisi lapsiryhmää.

7 Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat

7.1 Toiminnallinen opinnäytetyö

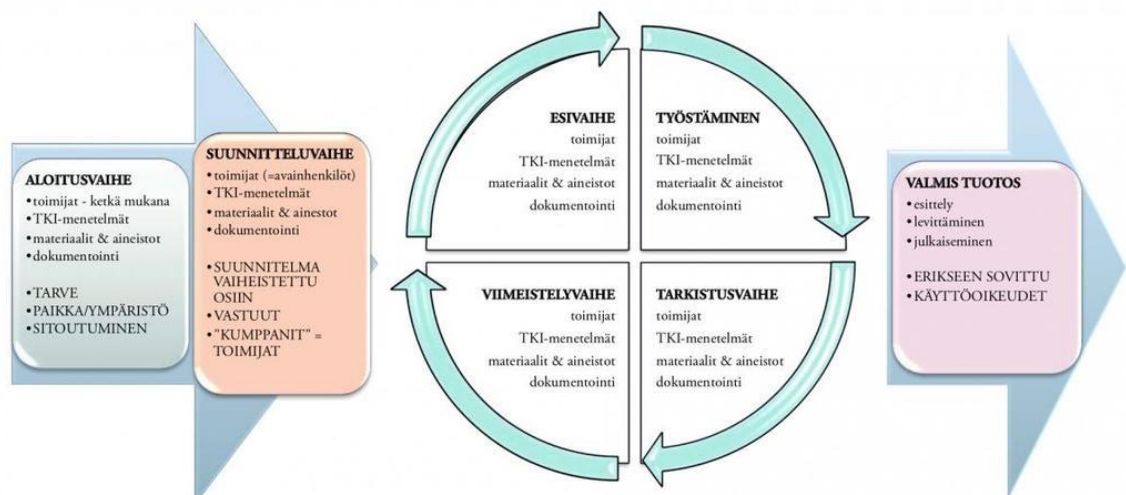
Toteutimme opinnäytetyömme toiminnallisena. Vilkan ja Airaksisen (2003, 9–10) mukaan toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on toiminnan järjestäminen, opastaminen tai ohjeistaminen. Se voi olla esimerkiksi perehdyttämisopas, ohjeistus tai tapahtuman toteuttamista. Toiminnallisen opinnäytetyön on lisäksi hyvä olla tutkimuksellisella asenteella toteutettu, käytännönläheinen ja työelämälähtöinen, johon sovelletaan alan tietoja ja taitoja. Lopputuloksena syntyy jokin konkreettinen tuote, esimerkiksi tietopaketti, kirja tai portfolio. Toiminnallisessa opinnäytetyössä tärkeää on, että tuote on johdonmukainen ja sopiva kyseiselle asiakasryhmälle. (Vilka & Airaksinen 2003, 51, 53.)

Salosen (2013, 6) mukaan toiminnallinen opinnäytetyö ei kuitenkaan tarkoita pelkkää tuotosta, vaan siitä syntyy aina kirjallinen raportti. Raportissa käy ilmi

kokonaiskuvaus kehittämistoiminnan ymmärtämisestä, tekijöiden omasta oppineisuudesta sekä alakohtaisesta ammatillisuudesta. Toiminnallisen opinnäytetyön eri vaiheissa edellytetään yhteistyötä toimijoiden kanssa dialogisessa vuorovaikutussuhteessa. Sillä tarkoitetaan arviointia, keskustelua, palautteen antoa ja sen vastaanottoa. (Salonen 2013, 25.) Opinnäytetyömme on toiminnallinen, sillä aihe on tullut toimeksiantajan kehittämistarpeesta ja työelämästä. Opinnäytetyömme koostuu kirjallisesta raportista sekä tuotoksena syntyvästä työvälineestä. Käytännönläheisyys on meille molemmille ominaista, joten toiminnallisen opinnäytetyön valinta oli selkeä.

7.2 Opinnäytetyön prosessia ohjaava menetelmä

Opinnäytetyömme prosessia ohjaavaksi menetelmäksi valitsimme konstruktivisen mallin. Salosen (2013, 16) mukaan konstruktivistinen malli sisältää sekä osallistamisen että yhteisöllisyyden näkökulmia. Mallissa (kuvio 1) on seitsemän vaihetta: 1) aloitus-, 2) suunnittelu-, 3) esi-, 4) työstö-, 5) tarkistus-, 6) ja viimeistelyvaihe sekä 7) valmis tuotos, joista jokaiseen vaiheeseen kuuluu reflektiota. Konstruktivistisessa mallissa siis pysähdytään arvioimaan työtä ja käydään vuorovaikutteisia keskusteluja työn eteenpäin viemisestä. Kehittämiseen osallistujilta edellytetään joustavaa päätöksentekoa eri vaiheissa, epävarmuuden sietämistä sekä toisten näkemysten kunnioittamista. Asiantuntijuuden jakaminen ja tasa-vertaiset keskustelut tuovat esille erilaisia näkökulmia ja moniäänisyyttä. (Salonen, Eloranta, Hautala & Kinos 2017, 53.)

Kuvio 1. Kehittämistoiminnan konstruktivistinen malli. (Salonen 2013.)

Valitsimme konstruktivistisen mallin opinnäytetyötä ohjaavaksi malliksi, sillä tuotoksen tekemiseen tarvitsimme yhteistyötä toimeksiantajan kanssa. Tehtävänäme oli kehittää varhaiskasvattajille työväline, joka tukee lasten seksuaali- ja turvataitokasvatustilanteita, joten konstruktivistisen mallin mukaan eteneminen antoi meille mahdollisuuksia pysähtyä yhdessä arvioimaan tuotoksen kehittämistä sekä kokonaisuudessaan opinnäytetyön etenemistä. Kehittämistoimintamme onnistumisen kannalta hyvä ja tiivis reflektointi olivat erittäin tärkeitä.

7.3 Osallistamisen ja tiedontuotannon menetelmät

Toikko ja Rantanen (2009, 89) kirjoittavat, että kehittämistoiminnalla tarkoitetaan myös sosiaalista prosessia, joka edellyttää toimijoiden aktiivista vuorovaikutusta ja osallistumista. Osallistaminen ja osallistuminen liittyvät vahvasti toisiinsa: osallistamisella tarkoitetaan mahdollisuuksien tarjoamista ja osallistumisella mahdollisuuksien hyödyntämistä. Osallistamisen voidaan siis ajatella johtavan omaehtoiseen osallistumiseen. Toimijoiden osallistamisella on hyötyä kehittämistoiminnassa, sillä se lisää kehittämiseen sitoutumista. Kehittämistoiminnassa osallisuus voidaan nähdä kahtena suuntana: kehittäjien osallistumisena käytännön toimintaan sekä toimijoiden osallistumisena kehittämiseen. (Toikko & Rantanen 2009, 89–91.) Kehittämistoiminnassa osallistimme toimeksiantajaa ja työryhmää koko prosessin aikana. Osallistamisella varmistimme paitsi toimijoiden sitoutumisen kehittämiseen, myös hyvän vuorovaikutuksen toimijoiden kesken.

Kehittämistoiminnassa pyritään tiedontuotantoon, jossa tieto on käytännöllistä ja kehittämistä tukevaa. Tiedontuotanto osoittaa toiminnan olevan yhdessä sovitun mukaista ja se perustuu usein toimeksiantajan vaatimukseen. Tiedon tuottaminen lisää myös oman toiminnan kehittämistä. (Toikko & Rantanen 2009, 113–114.) Salosen (2013, 21) mukaan hankkeen toimijoiksi kuvataan henkilöitä, jotka ovat keskeisesti mukana työskentelyvaiheissa ja he voivat olla kehittämistoiminnassa mukana erilaisin koostumuksin sekä eri tavoin työskentelyn etenemisen vai-

heissa. (Salonen 2013, 21.) Työssämme toimijoilla tarkoitamme meitä sekä yhteyshenkilöä ja päiväkodin viidestä varhaiskasvattajasta koottua työryhmää, joita osallistimme kehittämistoimintaan. Käytimme osallistavana menetelmänä dialogia ja tiedontuotannon menetelmänä Learning Cafea.

7.3.1 Dialogi menetelmänä

Toikko ja Rantanen (2009, 92) kuvaavat dialogin olevan osallistumisen lähtökohta, jonka avulla eri osapuolet keskusteleavat avoimesti kehittämistoiminnan perusteista, tavoitteista ja toimintatavoista. Osallistuminen pyritään rakentamaan dialogin pohjalle niin, että osallistujia rohkaistaan avaamaan ja laajentamaan tilannetta. Heikkilä ja Heikkilä (2000, 68) kirjoittavat, että dialogin lähtökohtana on tilanne, jossa on olemassa monia päteviä näkökulmia ja ratkaisuja. Dialogin tavoitteena on pyrkiä ymmärtämään toisen ihmisen näkemystä näkemällä tilanne hänen näkökulmastaan. Asioista ei kuitenkaan tarvitse olla samaa mieltä toisen kanssa. Dialogin tarkoituksena on tutkia, pohtia ja ihmetellä asioita yhdessä toisen kanssa ja avoimessa dialogissa kaikilla on oma totuutensa. Vaikka omat mielipiteet ja käsitykset eivät olisikaan yhteneväiset muiden kanssa, edellytetään dialogissa taitoa jäsenellä ja tutkia asioita yhdessä. Dialogissa toinen on hyväksyttävä sellaisenaan, eikä vain silloin kun ollaan samaa mieltä asioista. Myös Toikko ja Rantanen (2009, 93) kirjoittavat laajenevasta dialogista, johon nimenomaan osallistavassa kehittämistoiminnassa pyritään.

Kehittämistoiminnassa korostuu yhdessä tekeminen, toiminnassa oppiminen sekä osallisuus (Salonen ym. 2017, 53). Tämän vuoksi valitsimme menetelmäksi dialogin, sillä siinä pyritään tasa-arvoiseen osallistumiseen ja avoimeen keskusteluun. Käytimme dialogia osallistamisen menetelmänä yhteyshenkilön kanssa elokuussa 2019. Sen tarkoituksena oli saada tietoa henkilökunnan tämänhetkisestä osaamisesta sekä kehittämisen tarpeista seksuaali- ja turvataitokasvatukseen liittyen.

7.3.2 Learning Cafe menetelmä

Koskimiehen, Pyhäjoen ja Arnkilin (2012, 30–32) mukaan Learning Cafe -menetelmä on yhteistoimintamenetelmä, jossa tarkoituksena on ideoida ja oppia. Työskentely tapahtuu pienissä pöytäryhmissä, joissa jaetaan kokemuksia ja ideoita sekä luodaan uutta tietoa. Menetelmän ideana on olla paikka yhteisen ymmärryksen synnyttämiseksi. Keskustelu tapahtuu pienissä ryhmissä annetun aiheen pohjalta, jossa jokainen osallistuja tuo oman näkemyksensä esiin. Pöytäryhmien tuottamia asioita pohditaan lopuksi yhteisesti. Loppukeskustelussa pyritään avoimeen vuorovaikutukseen, sillä sen avulla annetaan mahdollisuus hiljaiseen tietoon sekä hyvien toimintamallien jakamiseen, ideointiin ja kehittämiseen.

Toteutimme työryhmän kanssa Learning Cafe -menetelmän päiväkodilla sovelletusti tilan ja ajanpuutteen vuoksi syyskuussa 2019. Menetelmän tarkoituksena oli koota yhteisesti ajatuksia ja toiveita seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tilanteista, joihin varhaiskasvattajat kokivat tarvitsevansa tukea. Valitsimme Learning Cafe -menetelmän osallistavaksi menetelmäksi, sillä sen avulla halusimme kerätä monipuolisesti varhaiskasvattajien ajatuksia lasten seksuaalisuuteen ja turvataitoihin liittyen. Learning Cafen teemaksi valitsimme lasten seksuaalisuuteen ja turvataitoihin liittyvät kasvatustilanteet, joihin varhaiskasvattajat kokivat tarvitsevansa tukea. Teema nousi sekä teoreettisesta viitekehystä että toimeksiantajan kanssa käydyistä dialogisista keskusteluista.

7.4 Arvioinnin menetelmät

Arviointimenetelminä opinnäytetyöprosessissamme käytimme opinnäytetyöpäiväkirjaa sekä itsereflektiota. Vilkan & Airaksisen (2003, 19) mukaan opinnäytetyöpäiväkirja on sanallisessa tai kuvallisessa muodossa oleva henkilökohtainen opinnäytetyöprosessin dokumentti. Sen tarkoitus on toimia oman muistin tukena. Koko opinnäytetyöprosessi on niin laaja, ettei lopussa muistaisi alussa tehtyjä ratkaisuja ilman niiden dokumentointia. (Vilka & Airaksinen 2003, 19.) Opinnäytetyöpäiväkirjaan kokosimme opinnäytetyöhön liittyvät muistiinpanot ja materiaa-

lit. Opinnäytetyön lukupiireissä saadusta ohjauksesta teimme aina tarkat muistiinpanot, jotka auttoivat prosessin eteenpäin viemisessä. Päiväkirjaan kirjatut muistiinpanot toimeksiantajan tapaamisilta olivat todella tärkeitä, varsinkin tuotoksen toteutuksen kannalta. Prosessin eri vaiheiden etenemistä oli helppo seurata opinnäytetyöpäiväkirjaan tehtyjen muistiinpanojen kautta, josta pystyimme havaitsemaan omat tunteet ja ajatukset kussakin vaiheessa. Nämä pohdinnat ja reflektoinnit olivat lopussa tärkeässä roolissa omaa ammatillista kasvua pohdittaessa ja seurattaessa.

Reflektio on ikään kuin aktiivinen tutkimus- tai löytämisprosessi, jossa toimija pystyy kehittämään kysyvän asenteen työssään. Reflektiossa toimijalla on vastuu itsestään ja reflektiota voi kuvata myös oman työn kriittiseksi analyysiksi tieteellisin perustein. (Ojanen 1990, Karvisen 1993, 28 mukaan.) Itsereflektiosta puhutaan silloin, kun reflektointi käsittelee oman toiminnan arviointia. Itsereflektion avulla yksilön on mahdollista oppia uutta sekä tehdä uusia oivalluksia omasta toiminnastaan. Jotta työntekijä voi reflektoida, hänen on tiedostettava omat ammatilliset ja henkilökohtaiset lähtökohtansa. Lisäksi työntekijällä tulee olla valmiuksia oman työnsä kehittämiseen. Muutokset on pyrittävä kohtaamaan rakentavasti ja työntekijän on opittava virheistään. (Mäkinen, Raatikainen, Rahikka & Saarnio 2009, 51–52.) Opinnäytetyön prosessin aikana teimme molemmat tahoillamme itsereflektiota, mutta yhdessä reflektointi oli yhtä tärkeässä asemassa. Prosessin jokaiseen vaiheeseen kuului vahvaa reflektointia. Koska tuotoksen oli tarkoitus vastata varhaiskasvattajien tarpeisiin, jouduimme usein kriittisesti pohtimaan sitä, vastasiko sisältö päiväkodin tarpeisiin. Erityisesti työstövaiheessa reflektointi toimeksiantajan kanssa oli aktiivista. Koko prosessin ajalta tehdyn reflektoinnin avulla pystyimme lopussa arvioimaan opinnäytetyömme prosessia kokonaisuutena.

8 Opinnäytetyön prosessi

8.1 Ideointi- ja suunnitteluvaihe

Salosen (2013, 17) mukaan kehittämishankkeen liikkeelle paneva voima on aloitusvaihe. Kehittämistarve, alustava kehittämistehtävä ja toimintaympäristö kuuluvat aloitusvaiheeseen. Lisäksi mukaan tulee erilaisia toimijoita. Työskentelyyn liittyvistä asioista ja aiheen rajauksesta on hyvä puhua yhdessä. Aloitusvaiheeseen liittyvät asiat on hyvä dokumentoida ja kirjata ylös. (Salonen 2013, 17.) Kehittämistarve tuli Joensuun kaupungin päiväkodin yhteyshenkilöltä. Prosessimme lähti liikkeelle huhtikuussa 2019 yhteyshenkilön ideasta kehittää varhaiskasvatustajille työväline seksuaali- ja turvataitokasvatuksen vahvistamiseksi. Päiväkodissa tunnistettiin kehittämisen kohteeksi lasten seksuaali- ja turvataitokasvatukseen liittyvät tilanteet, joihin varhaiskasvattajat eivät osanneet vastata. Edellä mainitut tilanteet liittyivät muun muassa yksityisyyteen, omien ja toisten rajojen kunnioittamiseen sekä itsensä arvostamiseen.

Salosen (2013, 17) mukaan suunnitteluvaiheessa tehdään kirjallinen opinnäytetyösuunnitelma. Opinnäytetyösuunnitelmasta tulee löytyä tavoitteet, materiaalit, ympäristö ja vaiheet. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan tiedonhankintamenetelmät, aineisto ja dokumentointitavat. Opinnäytetyön suunnitelmassa tulee myös näkyä toimijat eli avainhenkilöt ja heidän vastuunsa sekä tehtävät. Aloitus- ja suunnitteluvaiheessa keskeistä on hyvä ja huolellinen suunnittelu, vaikka kaikkea ei kuitenkaan voida vielä tässä vaiheessa suunnitella kokonaan etukäteen, sillä osa vaiheista tarkentuu työskentelyn edetessä. (Salonen 2013, 17.) Opinnäytetyösämme suunnitteluvaiheeseen sisältyi opinnäytetyösuunnitelman kirjoittaminen. Suunnitelmassa toimme ilmi työskentelyn tavoitteet, eri vaiheet, toimijat sekä käytettävät menetelmät. Lisäksi kävimme läpi teoreettisen viitekehyksen, aiemmat tutkimukset ja opinnäytetyöt, osallistavat ja tiedontuotannon menetelmät sekä prosessin aikataulutuksen ja vaiheet. Toimijoina prosessissa olivat päiväkodin yhteyshenkilö sekä varhaiskasvattajista koottu työryhmä. Touko- ja kesäkuun 2019 aikana perehdyimme monipuolisesti teoriaan kirjallisuuden ja tutkimusten avulla. Lähteitä monipuolistaaksemme hyödynsimme myös ajankohtaisia

ja luotettavia nettilähteitä. Hyödynsimme teorian keruussa myös lapsille suunnattua kirjallisuutta, joista saimme osviittaa, kuinka seksuaali- ja turvataitokasvatus näkyy lasten näkökulmasta.

Salosen (2013, 17) mukaan suunnitteluvaiheesta siirrytään sinne ympäristöön, jossa itse työskentely toteutuu. Ajallisesti kenttätyöskentelyn esivaihe voi olla lyhyt. Suunnitelmaa käydään joutuin läpi ja samalla esimerkiksi organisoidaan tulevaa työskentelyä. Turhalta työltä voidaan välttyä, mikäli suunnitelman hyväksymisen ja kehittämissympäristöön siirtymisen välinen aika on mahdollisimman lyhyt. (Salonen 2013, 17.) Prosessimme esivaihe eteni nopeasti läpi yhdessä toimeksiantajan kanssa, jolloin kävimme läpi suunnitelmaa sekä sovimme tulevasta aikataulusta ja työskentelyn vaiheista.

8.2 Toteutus ja tuotoksen esittely

Salosen (2013, 18) mukaan kehittämishankkeen toiseksi tärkein vaihe on työstövaihe, jossa toimijat työskentelevät kohti tavoitetta ja tuotosta jopa päivittäin. Kehittämishankkeen kaikki osatekijät realisoituvat työstövaiheessa: toimijoiden roolit, dokumentointitavat sekä materiaalit ja aineistot. Työstövaihe voi olla hyvin raskas ja vaativa, mutta se on tärkeä vaihe ammatillisen oppimisen kannalta. Tässä vaiheessa monet ammatilliset kvalifikaatiot aktivoituvat: suunnitelmallisuus, itseenäisyys, epävarmuuden sieto ja itsensä kehittäminen. Kehittämishankkeen onnistumisen sekä ammatillisen kehittymisen näkökulmasta työstövaiheessa saatu ohjaus, palaute ja vertaistuki ovat tärkeässä osassa. (Salonen 2013, 18.)

Työstövaiheessa toimeksiantajamme oli aktiivisesti mukana. Menetelmistä dialogi toteutettiin ensimmäisenä yhteyshenkilön kanssa elokuussa 2019. Dialogin avulla saimme näkemyksen henkilökunnan tämänhetkisestä osaamisesta sekä kehittämisen tarpeista seksuaali- ja turvataitokasvatukseen liittyen. Dialogissa kävi ilmi, että yhteyshenkilöllä oli tarve saada konkreettinen toimiva työväline varhaiskasvattajille tukemaan seksuaalisuuteen ja turvataitoihin liittyviä kasvatustilanteita. Näitä kasvatustilanteita olivat muun muassa lasten yksityisyyteen, omien ja toisten rajojen kunnioittamiseen sekä itsensä arvostamiseen liittyvät tilanteet.

Yhteyshenkilö ehdotti työryhmän kokoamista päiväkodin varhaiskasvattajista, joiden kanssa työstäisimme työvälineen sisältöä. Työryhmä toisi esille ajankohtaisimmat seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tilanteet, joihin varhaiskasvattajat tarvitsevat tukea. Yhteisen keskustelun tuloksena päädyimme kehittämään työvälineen, jonka avulla varhaiskasvattaja tukee lapsen seksuaali- ja turvataitokasvatusta. Työvälineen on tarkoitus olla työryhmän käytössä, jonka jälkeen työvälineen käytettävyyttä ja toimivuutta arvioidaan yhdessä. Yhteyshenkilön kanssa käydyssä dialogissa esille tuli tarve yhdenmukaistaa työntekijöiden osaamista seksuaali- ja turvataitokasvatuksesta. Dialogin pohjalta pohdimme Learning Cafe -menetelmän toteuttamista ja sen teemaa.

Syyskuussa 2019 toteutimme Learning Cafen, jonka avulla kokosimme varhaiskasvattajien toiveita työvälineestä. Menetelmän toteutimme sovelletusti, sillä aikaa menetelmän toteuttamiseen oli yksi tunti, jolloin työryhmän varhaiskasvattajat kykenivät irtaantumaan ryhmistään. Tämä onnistui lapsiryhmien päiväunien aikana. Learning Cafe -menetelmän toteuttamiseen olisi tarvittu iso tila, jossa työryhmä olisi voinut keskustella pienemmissä ryhmissä lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tilanteista. Päiväkodissa ei ollut mahdollista käyttää muita tiloja, kuin henkilöstön kahvihuonetta, joten toteutimme menetelmän yhteisen pöydän äärellä. Päiväkodin yhteyshenkilö oli informoinut työryhmää kehittämishankkeestamme, mutta koska työryhmän sisällä oli eroja lasten seksuaali- ja turvataitokasvatukseen liittyvästä tiedosta, päädyimme avaamaan lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksen pääpiirteitä teorian valossa. Jokainen työryhmän jäsen toimi oman lapsiryhmänsä asiantuntijana tuoden omat havaintonsa ja kokemuksensa ilmi. Ohjasimme työryhmän jäsenet yhteiseen avoimeen keskusteluun, jossa he toivat esille lasten seksuaalisuuteen ja turvataitoihin liittyviä tilanteita, joihin kokivat tarvitsevansa tukea. Varhaiskasvattajat saivat kertoa vuorollaan omat havaintonsa ja kokemuksensa, joita muut työryhmän jäsenet saivat täydentää omilla kokemuksillaan. Koimme menetelmän palvelevan tarkoituksiamme, sillä ajatusten vaihto ja yhteinen pohdinta ovat olennainen osa menetelmää. Työryhmän ja toimeksiantajan osallistaminen työvälineen suunnitteluun ja sisältöön oli olennainen osa työn onnistumista.

Keskustelu toi esille useita tilanteita, joihin kaivattiin tukea. Nämä tilanteet yhdistimme kuudeksi isommaksi kokonaisuudeksi yhdessä työryhmän kanssa. Tärkeimpinä asioina esille nousivat 1) omien ja toisten rajojen kunnioittaminen, 2) ihastumiset, 3) nolot tilanteet, 4) uimapukusääntö, 5) vessarauha sekä 6) odotusrauhan antaminen kaverille. Päiväkodissa oli tunnistettu, että lapset tulevat herkästi liian lähelle toisia, tutkivat toisten erilaisia kehoja sekä osoittavat ihastumistaan sekä ikätovereihin että aikuisiin. Omien ja toisten rajojen kunnioittamiseen varhaiskasvattajat toivoivat tukea. Päiväkodin arjessa lapsilla tapahtuu päivittäin erilaisia vessavahinkoja, esimerkiksi pissa tulee housuun tai lasta jännittää käydä päiväkodissa vessassa. Varhaiskasvattajien mukaan lapset kokevat tämän kaltaiset tilanteet noloksi ja näistä tilanteista tulisi saada pois lasten kokema häpeän tunne.

Loka- ja marraskuussa 2019 keräsimme työryhmältä saadut tiedot yhteen, ja aloimme työstämään tuotosta. Learning Cafe -menetelmän työskentelystä nousi kuusi lasten seksuaalisuuteen ja turvataitoihin liittyvää tilannetta, joihin kaivattiin tukea. Vaikka työryhmän työskentelyssä tuli esille, että suurin osa lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tilanteet liittyivät vessatilanteisiin, pyrimme tekemään työvälisestä sellaisen, että sitä voi käyttää yhtä lailla arjen muissa tilanteissa, kuten tuokioilla, ruokailuhetkillä sekä ulkoillessa. Näiden kuuden tilanteen myötä lähdimme pohtimaan työväliselle yhteistä teemaa, joka sitoisi sen selkeäksi kokonaisuudeksi. Pohdinnan päätteeksi päädyimme nalleteemaan, joka toimisi lapsen näkökulmasta mielenkiintoisena, sukupuolisensitiivisenä ja opettavaisena. Tässä vaiheessa meidän molempien mielessä oli avainnauhallinen työväline, jossa olisi lasten seksuaalisuutta ja turvataitoja tukevia kuvia.

Työväliseen suunnittelu lähti sekä teorian että varhaiskasvattajien toiveiden yhdistämisestä. Päiväkodin yhteyshenkilön toiveena oli työväliseen helppokäyttöisyys, mukaan otettavuus (esimerkiksi tuokioille ja ulkoiluun) sekä vahva ja tiivis teoreettinen tausta. Kuvat toimisivat lasten mielenkiinnon vangitsijoina ja teoria varhaiskasvattajan tukena. Lisäksi yhteyshenkilö toivoi, että työväliseen teoriassa painottuisi positiivinen pedagogiikka, jotta lasten seksuaalisuuteen ja turvataitoihin liittyvistä tilanteista tulisi luonteivia ja ei-hävettäviä. Ajatus työvälisestä,

jossa roikkuisi kuvia avainnauhasta, oli edelleen mielestämme relevantti ja päädyimme toteuttamaan ideamme.

Työvälineen kuvakortit (liite 2) sisältävät kahdeksan kuvaa lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tukemiseen. Kuvakorteissa olevat tilanteet pohjautuvat Learning Cafe -menetelmästä saatuun aineistoon, jonka luokittelimme kuuteen eri teemaan: 1) omien ja toisten rajojen kunnioittaminen, 2) ihastumiset, 3) nolot tilanteet, 4) uimapukusääntö, 5) vessarauha sekä 6) odotusrauhan antaminen kaverille. Kuuden teeman lisäksi halusimme työvälineessä korostaa oman kehon arvokkuutta, joten nostimme tämän vielä yhdeksi teemaksi. Vaikka kuvien teemat eroavat toisistaan, työvälineessä on havaittavissa yhteinen kokonaisuus lasten seksuaalisuuden ja turvataitojen tukemiseen liittyen. Työvälineeseen tulevat kuvat suunnittelimme teoriaan perustuen, jotka kokosimme Väestöliiton, Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen sekä Opetushallituksen materiaaleista. Lähteet valikoituivat luotettavuuden ja ajankohtaisuuden perusteella. Tässä vaiheessa työväline sai nimekseen Missä menee miun rajat?. Työvälineen nimeen sisällytettiin aiheen kokonaisuus, persoonallisuus sekä pohjoiskarjalaisuus. Nimesimme kuvakorttien päähenkilön Niilo-Nalleksi, joka esiintyy kuvissa kavereidensa kanssa. Jokaisen kuvan takana on tarina lapsentasoisesti ja positiivisesti kuvan tapahtumasta, jonka varhaiskasvattaja lukee lapselle. Tämän alta löytyy tiivis teoria varhaiskasvattajalle tukemaan lasta kuvan tilanteissa.

Joulukuussa 2019 pitkän pohdinnan päätteeksi päätimme, että toteuttaisimme työvälineeseen tulevat kuvakortit kuvittajalla. Otimme yhteyttä kuvittaja Saana Puustiseen, jonka kanssa sovimme tapaavamme tammikuussa 2020. Tapaamisen aikana esittelimme kehittämishankkeemme. Saimme valmiit kuvakortit kuvittajalta tammikuun 2020 lopussa, jonka jälkeen helmikuun 2020 aikana työstimme työvälineen valmiiksi. Alkuperäisen työvälineen laminoimme ja ripustimme avainnauhaan. Kuvakortit skannasimme tietokoneelle sähköiseen muotoon, johon lisäsimme kuvien teoriaosuudet.

8.3 Tarkastus- ja viimeistelyvaihe

Salonen (2013, 18) kirjoittaa, että tarkistusvaihe kuuluu kaikkiin vaiheisiin. Tarkistusvaihe on kuitenkin erotettu myös itsenäiseksi vaiheeksi, jossa toimijat arvioivat omaa tuotostaan. Tässä vaiheessa tuotoksen voi siirtää viimeistelyvaiheeseen tai sen voi palauttaa takaisin työstövaiheeseen. (Salonen 2013, 18.) Tarkistusvaiheessa arvioimme työskentelyä kuukausittain opinnäytetyön ohjaajien kesken. Tarkastusvaiheessa yhteyshenkilön toiveesta sähköinen materiaali työvälineestä lähetettiin yhteyshenkilölle ennakkoon tutustumista varten maaliskuussa 2020. Tämän jälkeen tarkoituksena oli käydä esittelemässä työväline työryhmälle, jonka jälkeen työväline otettaisiin käyttöön ja sitä voitaisiin arvioida. Yhteyshenkilön ollessa tyytyväinen tuotokseen, siirryimme viimeistelyvaiheeseen.

Viimeistelyvaiheeseen on varattava aikaa, sillä tässä vaiheessa viimeistellään raportti sekä esitellään tuotos mukana olleille toimijoille. Monelle voi tulla yllätyksenä viimeistelyvaiheen vaativuus. Yleensä kehittämishankkeen tuloksena syntyy konkreettinen tuote, kuten esimerkiksi opas, esite, toimintapäivä tai kansio. (Salonen 2013, 18.) Yhteyshenkilön kanssa olimme sopineet, että esittelisimme valmiin työvälineen työryhmälle, jonka jälkeen sen toimivuutta kokeiltaisiin käytännössä. Työväline oli tarkoitus esitellä maalisi- ja huhtikuun 2020 vaihteessa siten, että tapaamme yhteyshenkilön sekä työryhmän päiväkodin tiloissa. Esittelyn jälkeen työryhmän tutustuttua työvälineeseen, työryhmän tarkoituksena oli kokeilla työvälinettä käytännössä. Opinnäytetyön aikataulun tiivistyessä työvälineellä ei olisi ollut mahdollisuutta olla kokeilussa viikkoja tai kuukausia. Työväline oli kuitenkin tarkoitus arvioida, ja koska seksuaali- ja turvataitokasvatukseen liittyviä tilanteita oli läsnä päiväkodin arjessa päivittäin, koimme, että yhdestäkin viikosta olisimme saaneet suuntaa antavaa tietoa työvälineen toimivuudesta. Arviointi oli tarkoitus toteuttaa huhtikuun 2020 aikana työryhmältä ja yhteyshenkilöltä saadun palautteen perusteella. Palautetta olisimme pyytäneet päiväkodilta työvälineen toimivuudesta sekä mahdollisista kehittämisen tarpeista. Suunniteltua arviointia emme kuitenkaan pystyneet toteuttamaan, sillä muuttunut maailmantilanne näkyi myös meidän opinnäytetyössämme. Huhti- ja toukokuussa viimeistelimme opinnäytetyön raportin.

9 Pohdinta

9.1 Johtopäätökset

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli vahvistaa seksuaali- ja turvataitokasvatusta päiväkodin arjessa. Tavoitteena oli kehittää varhaiskasvattajien osaamista lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksesta. Toiminnallisen opinnäytetyömme tuotoksena syntyi työväline varhaiskasvattajille tukemaan lasten seksuaali- ja turvataitokasvatustilanteita. Varhaiskasvattajien sekä yhteyshenkilön kanssa pidetyn arvioinnin perusteella olisimme saaneet selville, vastasiko työväline kehittämistarpeeseen. Arviota emme kuitenkaan pystyneet toteuttamaan, sillä Valtioneuvoston (2020, 1) 16.3.2020 asettaman suosituksen mukaan muun muassa ”varhaiskasvatuksen järjestäjät ryhtyvät kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin koronaviruksen leviämisen ehkäisemiseksi”. Joensuun kaupungin (2020) linjauksen mukaan kaupungin päiväkodit pysyvät auki, mutta ulkopuolisten henkilöiden vierailua päiväkodeissa rajoitetaan. Opinnäytetyömme kannalta tämä tarkoitti sitä, että maaliskuuhun 2020 vaihteeseen suunniteltua työvälineen esittelyä ei ollut mahdollista toteuttaa eikä työväline täten päässyt varhaiskasvattajien käyttöön. Tämän takia myöskään työvälineen arviointia ei voitu toteuttaa. Pohdimme kuitenkin vaihtoehtoisesti varhaiskasvattajien itsenäistä tutustumista ja perehtymistä työvälineeseen, mutta koronaviruksen aiheuttamasta tilanteesta johtuen päiväkotien ryhmiä yhdisteltiin ja henkilökuntaa oli poissa. Tilanteen vakavuus ja muutokset päiväkodin rakenteessa huomioiden tulimme siihen tulokseen, että meidän on tyydyttävä toimeksiantajan antamaan arvioon työvälineestä.

Varhaiskasvattajat toteuttavat seksuaalikasvatusta oman näkemyksensä mukaisesti, sillä varhaiskasvatuksessa ei ole toistaiseksi kirjallisia ohjeita alle kouluikäisten lasten seksuaalikasvatuksesta (Ingman-Friberg 2016, 42). Myös aiemmista opinnäytetöistä ja tutkimuksesta käy ilmi, että seksuaali- ja turvataitokasvatuksen toteuttaminen varhaiskasvatuksessa ei ole ollut säännöllistä eikä yhdenmukaista. Jauhiainen (2019) tuo opinnäytetyössään ilmi, että seksuaalikasvatusta ei toteuteta päiväkodin arjessa tietoisesti, vaan arjen toimintojen kautta.

Lisäksi Väestöliiton tutkimukseen (2013) osallistuneista varhaiskasvattajista puolet kaipasi lisää materiaalia seksuaalikasvatuksen osa-alueisiin. Onnistuimme luomaan työvälineen, joka soveltuu käytettäväksi kaiken ikäisten varhaiskasvatuksessa olevien lasten kanssa. Tämä mahdollistaa sen, että varhaiskasvattajilla on yhtenäinen linja toteuttaa seksuaali- ja turvataitokasvatusta lapsiryhmän ikäjakaumasta riippumatta. Toimeksiantajalta saadun arvion perusteella uskomme työvälineen vahvistavan seksuaali- ja turvataitokasvatusta päiväkodin arjessa. Toimeksiantajan arvioon pohjautuen voi olettaa, että pitkällä aikavälillä työvälineen avulla varhaiskasvattajien osaaminen kehittyy lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksesta.

Opinnäytetyömme aihe on osa laajaa kokonaisuutta, jonka onnistuimme rajamaan kehittämistarpeen mukaan. Opinnäytetyön taustalla oli ajatus siitä, että lapsi on seksuaalinen olento syntymästään lähtien ja jokaisella – myös lapsella – on seksuaalioikeuksia. Myös Cacciatore (2007, 320) kirjoittaa, että lapsen tärkein seksuaalioikeus on saada kehittyä omassa tahdissaan ja häiritsemättä. Korteniemi-Poikela ja Cacciatore (2019, 15, 23) kuvailevat seksuaalisuuden kehitystä portaiden avulla, jossa ajatuksena on portaittainen seksuaalinen kypsyminen. Lapsen tulee saada kehittyä rauhassa ja yksilöllisesti omalla seksuaalisuuden portaallaan kohti tasapainoista aikuisuutta. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2019, 23.) Opinnäytetyön prosessi lähti liikkeelle teoreettisen viitekehyksen koostamisesta. Teoreettisessa viitekehyksessä tarkastelimme lapsen seksuaalikehitystä. Tarkastelun kohteena oli seksuaali- ja turvataitokasvatus sekä seksuaalikehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Teoreettisessa viitekehyksessä painottuivat Cacciatoren ja Lajusen ym. teokset. Erityisesti Cacciatoren teokset olivat iso osa viitekehystä, sillä hänen teoksistaan löytyi lasten seksuaali- ja turvataitokasvatukseen kattavasti ajankohtaista tietoa. Viitekehyksessä käyttämämme muut lähteet pohjautuivat myös Cacciatoren teoksiin. Opinnäytetyömme tuotoksessa tiivistyy lapsen oikeus omiin rajoihinsa sekä toisen yksityisyyden kunnioittamiseen.

Vilkan ja Airaksisen (2003, 154–156) mukaan kaikki produktit eivät aina onnistu suunnitelmien mukaan eikä kaikkia tavoitteita saavuteta. Raportissa tulee huomioida tavoitteet, joita ei kyetty saavuttamaan ja tavoitteet, jotka muuttuivat. (Vilka

& Airaksinen 2003, 154–156, 161.) Toimeksiantajalta saadun palautteen perusteella työvälineen uskotaan toimivan vahvasti varhaiskasvattajien kasvatustyön ja lapsen kasvun tukena seksuaali- ja turvataitokasvatustilanteissa. Työvälineen avulla on myös mahdollista käydä lasten kanssa ennakoidusti läpi seksuaalisuuteen ja turvataitoihin liittyviä asioita. Varhaiskasvattajien osaamisen kehittäminen seksuaali- ja turvataitokasvatuksesta jatkuu opinnäytetyömme jälkeen, sillä tuotoksena syntynyt työväline jää päiväkodin ja varhaiskasvattajien käytettäväksi.

Opinnäytetyömme prosessia ohjaava konstruktivistinen malli valikoitui yritysten ja erehdysten kautta. Pidimme alkuun spiraalimallia prosessia ohjaavana menetelmänä, joka hankaloitti opinnäytetyöprosessin etenemistä. Vaihdettuamme konstruktivistiseen malliin, palaset loksahdivat kohdilleen. Opinnäytetyömme menetelmällisiä valintoja valittaessa pyrimme valitsemaan menetelmän sen tavoitteen kautta. Menetelminä dialogi ja Learning Cafe toimivat hyvin. Learning Cafen haasteeksi muodostui tilan ja ajan puute, jolloin jouduimme soveltamaan menetelmän käyttöä. Soveltamisesta huolimatta koimme saavamme tarvittavan aineiston työvälinettä varten. Menetelmien tarkoituksena oli saada varhaiskasvattajien kokemuksia ja toiveita esiin, mikä mielestämme onnistui.

Oppaan tai ohjeistuksen kohdalla voidaan arvioida sitä, olisiko tuotoksen voinut tehdä toisella tavalla tai olisiko keinot voineet olla erilaisia tavoitteen saavuttamiseksi. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 157). Olimme tyytyväisiä toteutustapaan, sillä tuotos vastasi toimeksiantajan toiveisiin ja tarpeisiin. Toimeksiantajan mukaan työväline sisälsi juuri niitä asioita, jotka ovat haasteellisia kasvattajille ottaa puheeksi ja käsitellä niin ammatissa kuin kotona. Mielestämme tuotoksen olisi voinut rakentaa myös siten, että se etenisi tarinanomaisesti. Silloin tuotosta olisi voinut hyödyntää enemmän esimerkiksi tuokioilla. Lisäksi se olisi voinut toimia ennakoivasti keskustelun avaamisen tukena seksuaali- ja turvataitokasvatukseen liittyvissä asioissa. Työvälineen käyttämistä varten olisi voinut koota informatiivisen materiaalipakin seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Materiaalipakki tulisi tarpeen erityisesti uuden varhaiskasvattajan aloittaessa työt, jolloin tiedon jakaminen ei olisi muiden varhaiskasvattajien vastuulla.

9.2 Luotettavuus ja eettisyys

Kehittämistoiminnassa luotettavuudella tarkoitetaan käyttökelpoisuutta eli tiedon tulee olla paitsi hyödyllistä myös todenmukaista. Kehittämistoiminnassa kehittäjät osallistuvat toimintaan ja toimijat sen kehittämiseen, joten molempien osapuolten sitoutuneisuus kehittämisprosessiin on tärkeää. Sitoutumattomuus heikentää kehittämisprosessin aineistojen, tulosten ja menetelmien luotettavuutta. (Toikko & Rantanen, 2009, 121–126.) Opinnäytetyössämme osallistimme yhteyshenkilöä ja työryhmää. Osallistamalla pyrimme siihen, että yhteyshenkilö ja työryhmä sitoutuivat kehittämistoimintaan. Osallistamisessa korostui avoimuus ja vapaaehtoisuus. Sitoutuneisuutta lisäsi myös se, että kehittämisen tarve tuli toimeksiantajalta. Työvälineen tarkoituksena oli kehittää varhaiskasvattajien osaamista seksuaali- ja turvataitokasvatuksesta. Tavoitteenamme oli tehdä työvälineestä sellainen, että se vastaisi parhaiten juuri kyseisen päiväkodin tarpeisiin, ja osallistamalla varhaiskasvattajia työvälineen suunnitteluun ja ideointiin saimme tarvittavia vastauksia.

Luotettavuutta ja eettisyyttä opinnäytetyöhön lisää tarkasti valittu lähdeaineisto. Lähteiden valinnassa tulee käyttää alkuperäisiä julkaisuja. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 73.) Opinnäytetyössämme pyrimme käyttämään monipuolisesti alkuperäisiä julkaisuja siten, että samaa aihepiiriä käsittelevät eri lähteet lisäsivät luotettavuutta. Toimme selkeästi raportoidessa esiin sen, mikä on meidän omaa tekstiämme ja mikä puolestaan lähteistä lainattua tekstiä. Perehdyimme aineistoihin kriittisesti ja tarkasti sekä valitsimme teoreettiseen viitekehykseen vain ne aineistot, jotka liittyivät opinnäytetyömme aiheeseen. Aineistoja tutkiessamme pyrimme valitsemaan opinnäytetyöhömme mahdollisimman tuoreita ja relevantteja lähteitä. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2012, 6) mukaan hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu tiedeyhteisön toimintatapojen noudattaminen. Rehellisyys, yleinen huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyössä ovat tutkimuseettikan keskeisiä lähtökohtia. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6.) Toteutimme opinnäytetyömme rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta noudattaen. Suunnitte-

limme, toteutimme ja raportoimme työmme tieteellisen tiedon vaatimusten mukaan ja lähdeviittaukset merkitsimme oikein ja selkeästi. Kunnioitimme opinnäytetyössämme niiden henkilöiden tekijänoikeuksia, joiden tekstejä käytimme.

Heikkilän, Jokisen ja Nurmelan (2008, 44–45) mukaan tutkivassa kehittämisessä kriittinen eettisyys kulkee aiheen valinnan, kehittämistehtävän, tietolähteiden ja toimintatapojen valinnan, kehittämisestä saatavan tiedon analyysin ja luotettavuuden arvioinnin kautta lopulta raportointiin. Tutkiva kehittäminen perustuu paitsi aiempaan tutkimustietoon, myös ammattilaisten tietoon ja käytännön kokemuksiin. Kehittämistehtävän rajaamisessa on oltava tarkkana, ja aiheen valinnan ja kehittämistoiminnan suuntaamisen eettisyyttä on mietittävä aloitusvaiheessa tarkkaan. Opinnäytetyömme aiheen, rajaamisen, tehtävän asettelun ja metodivallinnan perustelimme tarkoin.

9.3 Oppimiskokemukset ja ammatillinen kasvu

Opinnäytetyön avulla tuodaan esiin kykyä ammatillisen tiedon sekä taidon yhdistämisestä, mutta samalla se on osa ammatillista kasvua. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 160). Prosessin aikana opimme paljon uutta lapsen seksuaalisesta kehityksestä ja sen tukemisesta. Aihe oli meille entuudestaan tuntematon, mutta erittäin mielenkiintoinen ja tärkeä. Koimme aiheen merkitykselliseksi myös siksi, että vuoden 2018 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa seksuaalikasvatusta ei erikseen mainita, mutta sen osa-alueet kuten itsestä huolehtiminen, terveyteen ja turvallisuuteen liittyvät taidot, tulevat näkyviin. Toivoisimme, että seksuaalisuuteen ja turvataitoihin liittyvät teemat erottuisivat Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa näkyvämmiin, jotta jokaisella varhaiskasvatuksen työntekijällä olisi yhtenäinen linja toteuttaa seksuaali- ja turvataitokasvatusta.

Vaikka seksuaalikasvatuksen merkitys varhaiskasvatuksessa on huomattu, koemme, ettei se näy tarpeeksi vahvasti käytännössä. Tähän on voinut osaltaan vaikuttaa materiaalien ja ohjeistusten vähäinen saatavuus ja se, että seksuaali- ja turvataitokasvatus nähdään edelleen tabuna. Pienten lasten seksuaalisuus tulisi nähdä erilaisena kuin aikuisten seksuaalisuus, sillä esimerkiksi seksi ei kuulu

lasten seksuaalisuuteen. Varhaiskasvatuksen työntekijöiden ja vanhempien tulisi ymmärtää, että lasten seksuaalisuuteen kuuluu omaan kehoon tutustumista ja siitä huolehtimista. Kun lapsi kokee, että omista kehonosista puhuminen on normaalia, lapsi oppii arvostamaan omaa kehoaan ja ymmärtää oikeutensa oman kehonsa yksityisyyteen. Avoin vuorovaikutus lapsen ja aikuisen välillä tuo lapselle turvallisuuden tunnetta siitä, että ikävissä tilanteissa hänellä on mahdollisuus kertoa tapahtuneesta jollekin turvalliselle aikuiselle. Hyväksyvän ja luontevan seksuaali- ja turvataitokasvatuksen myötä lapsi oppii luonnostaan arvostamaan ja kunnioittamaan omaa ja toisten kehoa. Lapsuudessa saatu hyvä seksuaali- ja turvataitokasvatus kantaa lasta läpi elämän ja auttaa aikuisena luomaan arvostavia ihmis- ja parisuhteita.

Koemme osaamisemme aiheesta lisääntyneen huomattavasti. Ennen prosessin aloittamista tietomme aiheesta olivat erittäin vähäiset, mutta kirjallisuuteen perehtyessämme imimme itseemme valtavasti uutta tietoa. Tätä tietoa voimme hyödyntää työskennellessämme varhaiskasvatuskentällä. Opinnäytetyön prosessi ja kirjoittaminen olivat yksi tärkeimmistä oppimiskokemuksistamme. Jouduimme prosessin edetessä sietämään epävarmuutta työskentelyn eri vaiheissa sekä veynymään ääri rajoille muiden opintojen, töiden ja vapaa-ajan sovittamisessa. Kummallakaan ei ollut aikaisempaa kokemusta pitkän prosessin työstämisestä. Pysyimme kuitenkin viemään opinnäytetyötä eteenpäin suunnitellussa aikataulussa. Prosessin loppupuolella koimme kuitenkin suurimmat haasteet ja pettymykset itsestä riippumattomista syistä. Tässä kohtaa jouduimme pohtimaan, kuinka saattamme opinnäytetyön prosessin loppuun. Pettymyksestä yli päästäksemme hyväksyimme tilanteen ja veimme prosessiin loppuun. Haasteet ja pettymykset toimivat myös hyvänä ammatillisen kasvun paikkana. Työelämässä on varauduttava myös tilanteisiin, jotka eivät aina mene omien suunnitelmien mukaan. Erityisesti varhaiskasvatuksessa lasten kanssa työskenneltäessä tilanteet muuttuvat hyvinkin nopeasti ja esimerkiksi suunniteltua toimintaa ei ole aina mahdollista toteuttaa. Parityöskentelynä toteutettu opinnäytetyö eteni jatkuvan reflektion kautta. Opintojen myötä opittu aktiivinen reflektointi toteutui myös opinnäytetyön prosessin aikana kuin itsestään. Parilta saatu tuki oli tärkeässä roolissa prosessin aikana. Reflektoidessamme tarkastelimme esille nousseita ajatuksiamme ja tunteitamme.

9.4 Opinnäytetyön hyödynnettävyys ja jatkokehitys

Uskomme opinnäytetyömme olevan käyttökelpoinen, sillä aihe on työelämälähtöinen ja toimeksiantajan tarpeesta lähtöisin. Tuotoksena syntynyt työväline toimii Joensuun kaupungin päiväkodissa päivittäisenä tukena. Hyödynnettävyyttä lisää työvälineen monipuolinen käyttö. Toimeksiantajan toiveena oli työvälineen hyödynnettävyys myös muissa Joensuun kaupungin päiväkodeissa, sillä lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tukeminen varhaiskasvatuksessa on ajankohtainen ja tärkeä aihe. Vaikka työväline on luotu kyseisen päiväkodin varhaiskasvattajien kokemusten ja toiveiden pohjalta, työvälineessä kuvatut tilanteet toistuvat muidenkin päiväkotien arjessa.

Varhaiskasvatusikäisten lasten seksuaalikasvatus on melko tuntematon käsite monille varhaiskasvattajille ja vanhemmille. Jatkokehityksenä voitaisiin tutkia, onko työväline lisännyt varhaiskasvattajien osaamista lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksen osaamisesta pidemmältä aikaväliltä. Jatkokehityksenä voisi olla lisäksi opas varhaiskasvattajille seksuaalikasvatuksen yhtenäisestä toteuttamisesta päiväkodin arjessa. Myös tietopaketti vanhemmille lasten seksuaalikasvatuksesta olisi tarpeen, sillä tälläkin vuosikymmenellä pienten lasten seksuaalisuus ja seksuaalikasvatus nähdään edelleen tabuna. Varhaiskasvatuksen vanhempainilloissa aihetta voisi käsitellä eri menetelmin, jolloin se tulisi yhä useammalle tutuksi.

Varhaiskasvatuksessa aihetta voisi jalostaa siten, että lasten kanssa harjoitellaan yhdessä kehon osia ja omia rajoja erilaisten laulujen, leikkien ja lorujen avulla. Draamakasvatuksen avulla aihetta voisi käydä läpi lasten kanssa luontevasti niin, että lasten ikä- ja kehitystaso on huomioitu. Koska lasten seksuaalioikeudet ovat aikuisten velvollisuus, on tärkeää, että aikuinen on omaksunut seksuaalikasvatuksen periaatteet edistääkseen lasten hyvinvointia.

Lähteet

- Aaltonen, J. 2012. Turvataitoja nuorille. Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print.
- Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. 2008. Seksiä vaatteet päällä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Cacciatore, R. 2007. Huomenna pannaan pussauskoppiin. Opas vanhemmille. Eväitä tyttönä ja poikana kasvamisen haasteisiin syntymästä murrosikään. Helsinki: WSOY.
- Cacciatore, R. 2016. Lasten seksuaalinen käytös. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Helsinki: Kustannus Duodecim Oy. 71–81.
- Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2016. Kenellä on seksuaalikasvatuksen vastuu. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Helsinki: Kustannus Duodecim Oy. 63–70.
- Cacciatore, R., Kauppinen, P. & Ingman-Friberg, S. 2016. Turvataidot ovat lapsen oikeus. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Helsinki: Kustannus Duodecim Oy. 95–109.
- Cacciatore R. & Korteniemi-Poikela, E. 2019. Rakkaus, ilo, rohkeus. Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.
- Heikkilä, A., Jokinen, P. & Nurmela, T. 2008. Tutkiva kehittäminen – avaimia tutkimus- ja kehittämishankkeisiin terveysalalla. Helsinki: WSOY Opimateriaalit Oy.
- Heikkilä, J. & Heikkilä, K. 2000. Dialogi – Avain innovatiivisuuteen. Helsinki: WSOY.
- Ilmonen, K. & Korhonen, E. 2016. Oikeus omaan seksuaalisuuteen. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Helsinki: Kustannus Duodecim Oy. 110–112.
- Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. 2016a. Seksuaalikasvatus on hankala sana. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Helsinki: Kustannus Duodecim Oy. 82–86.
- Ingman-Friberg, S. 2016. Ammattilaisten ajatuksia lasten seksuaalikasvatuksesta. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Helsinki: Kustannus Duodecim Oy. 41–52.
- Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. 2016c. Miksi tämä kirja. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Helsinki: Kustannus Duodecim Oy. 11–22.
- Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. 2016b. Mitä on lapsen seksuaalisuus. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Helsinki: Kustannus Duodecim Oy. 25–31.
- Jauhiainen, N. 2019. ”Se on niin elämää” Varhaiskasvattajien näkemyksiä seksuaalikasvatuksesta. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. 22.5.2019.
- Joensuun kaupunki. 2020. Koronaviruksen vaikutukset Joensuun kaupungin palveluihin ja tapahtumiin. 1.4.2020.
- Juslén, N. & Montonen E. 2017. Leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuus ja sitä vahvistava seksuaalikasvatus. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Hoitotyön koulutusohjelma. Opinnäytetyö. 22.5.2019.

- Kangaskoski, H. 2016. Seksuaalikasvatusta päivähoitossa. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) *Keho on leikki*. Helsinki: Kustannus Duodecim Oy. 197–208.
- Kankkunen, H. & Takala, O. 2016. Varhaiskasvatus rinnalla kulkijana. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) *Keho on leikki*. Helsinki: Kustannus Duodecim Oy. 186–196.
- Karvinen, S. 1993. Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, R., Jokiranta, H., Karvinen, S., Matthies, A-L. & Pohjola, A. (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Sosiaaliturvan keskusliitto. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 15–51.
- Kinnunen, S. 2001. Tytöt, pojat & seksi. Kuinka tuen lapsen seksuaalista kasvua. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Kivelä, I. & Lehto, H. 2017. 0–10-vuotiaiden seksuaalisuuden tukeminen. Opas vanhempien tueksi. Savonia Ammattikorkeakoulu. Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala. Opinnäytetyö. 22.5.2019.
- Korteniemi-Poikela, E & Cacciatore, R. 2010. Portaita pitkin. Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen. Helsinki: WSOY
- Koskimies, M., Pyhäjoki, J. & Arnkil, T. E. 2012. Hyvien käytäntöjen dialogi. Opas dialogisen kehittämisen kulttuurisen muutoksen tueksi. Tampere: Juvenes Print.
- Lajunen, K., Andell, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2015. Tunne- ja turvataitoja lapsille. Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL.
- Lajunen, K., Andell, M., Jalava, L., Kemppainen, K., Pakkanen, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2009. Turvataitoja lapsille. Turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL.
- Lajunen, K., Andell, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2016. Tunne- ja turvataitoja lapsille. Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL.
- Laru, S., Riihonen, R. & Cacciatore, R. 2016. Lapsen psykoseksuaalisen kehityksen tukeminen. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) *Keho on leikki*. Helsinki: Kustannus Duodecim Oy. 113–119.
- Lasten oikeuksien sopimus. 13/1989.
- Marjamäki, E., Kosonen, S., Törrönen, S. & Hannukkala, M. 2015. Lapsen mieli: Mielenterveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. Helsinki: Suomen mielenterveysseura.
- Mäkinen, M., Raatikainen, E., Rahikka, A. & Saarnio, T. 2009. Ammattina sosionomi. Helsinki: WSOY
- Opetushallitus. 2020. Koulutus ja tutkinnot. Varhaiskasvatus. 22.4.2020.
- Opetushallitus 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. 16.2.2020.
- Paulomäki, K-M. & Heikkilä, V. 2016. Turvataitokasvatus esikouluopetukseen Kajaanin Montessori -leikkikoulussa. Kajaanin Ammattikorkeakoulu. Hoitotyön koulutusohjelma. Opinnäytetyö. 23.5.2019.
- Rissanen, T. 2007. Neuvolaikäisen lapsen seksuaaliterveyden edistäminen. Teoksessa Armanto, A. & Koistinen, P. (toim.) *Neuvolatyön käsikirja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 241–246.
- Salonen, K., Eloranta, S., Hautala, T. & Kinon, S. 2017. Kehittämistoiminta ja kehittämisen menetelmiä ammatillisessa korkeakoulutuksessa. Turun ammattikorkeakoulu. Tampere: Juvenes Print.

- Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turku: Juvenes Print Oy.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2010. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Valopaino Oy. 19.4.2020.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2019. Aiheet. Lapset, nuoret ja perheet. Työn tueksi. Seksuaalikasvatus. 4.11.2019.
- Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. 2.10.2019.
- Varhaiskasvatuslaki. 540/2018.
- Valtioneuvosto. 2020. Valtioneuvon suositukset yliopistoille, ammattikorkeakouluille, lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen, vapaan sivistystyön, taiteen perusopetuksen, perusopetuksen, esiopetuksen sekä varhaiskasvatuksen järjestäjille koronaviruspandemian aikana. 1.4.2020.
- Vilka, H. 2011. Seksuaalinen häirintä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Väestöliitto. 2020a. Seksuaalikasvatuksen pääkohdat. Mitä se on?. 18.4.2020.
- Väestöliitto. 2020b. Lapsi ja seksuaalisuus. 22.2.2020.
- Väestöliitto. 2013. Pusuhippaa, lääkrileikkejä ja haikaravauvoja -tutkimus. 4.11.2019.

Työväline

Työvälineen materiaalit

Missä menee miun rajat? -työväline varhaiskasvattajille lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tueksi.

Tämä työväline toimii lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tukena varhaiskasvattajille. Työvälineen avulla lasten seksuaali- ja turvataitokasvatuksen eri tilanteita voi käydä luontevasti läpi lasten kanssa.

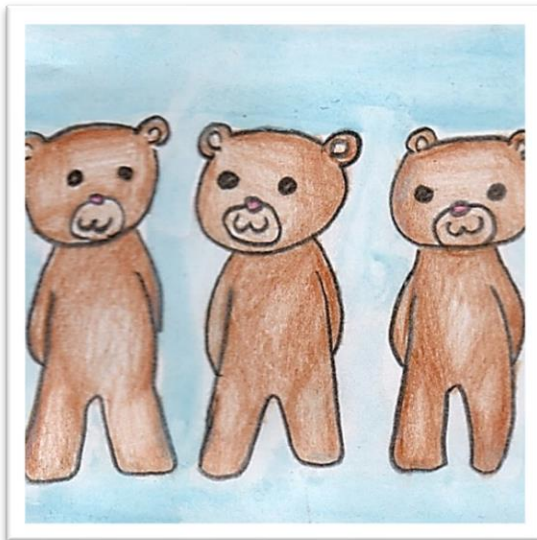
Tässä on Niilo-Nalle. Niilo-Nallella on ihana ja arvokas oma keho. Jokainen hänen kehonosansa on yhtä tärkeä: Niilo-Nallella on vikkelät tassut, tarkat korvat, pyöreä masu ja hymyilevä suu. Sinullakin on ihan ikioma ja ihana keho! Huomaatko taitavat sormesi, herkät korvasi, ihanan masusi ja nauravaisen suusi? Kaikenlaiset kehot ovat yhtä hyviä. Olet ihana juuri tuollaisena kuin Sinä olet!

Lapsi hyväksyy oman kehonsa täysin ja on siitä ylpeä, sillä hänelle jokainen kohta kehosta on hieno ja hyvä. Lapsi tykkää peilaillla itseään ja toivoo ihailua. Lapsi saa mielihyvää, lohtua ja turvaa omien sukupuolielinten koskettelusta.

Niilo-Nallen kehossa on yksityisiä ja arvokkaita paikkoja, joita pitää ja saa suojata. Ne ovat uimapuvun alle jääviä paikkoja. Niilo-Nalle ei tykkää, että niihin paikkoihin kosketaan ilman lupaa eikä niitä tarvitse näyttää kaikille, vaikka ne ovat hyviä ja arvokkaita kehonosia.

Lapsille on tärkeää opettaa uimapukusääntö, joka tarkoittaa, että uimapuvun alla olevat kehon osat ovat lapsen omia alueita. Lapsen on tärkeää tuntea uimapukusääntö, jotta lapsi osaa sanoa ei, jos joku rikkoo sääntöä.

Niilo-Nalle joutuu usein odottamaan omaa vuoroaan. Silloin hänestä tuntuu kivalta, kun kaveri antaa Niilo-Nallelle oman tilan eikä häiritse häntä. Silloin kaikilla on kiva ja turvallinen olo, kun saa rauhassa odottaa vuoroaan.

Lapselle voi sanoa, että hänellä on oikeus ottaa oma tilansa ja paikkansa muiden joukossa. Lapsella on myös oikeus olla halutessaan omissa rauhassa, mutta samalla myös kunnioittaa toisten tarvetta omaan tilaan ja rauhaan.

Niilo-Nallesta tuntuu pahalta, kun kaveri tönii ja koskettaa ilman lupaa. Niilo-Nalle itkettää ja sattuu, mutta hän ei tiedä kenelle kertoa asiasta.

Lapselle on tärkeää opettaa kolmen kohdan sääntö: 1) sano Ei, 2) lähde pois ja 3) kerro tutulle ja turvalliselle aikuiselle. Näin lapsi oppii puolustamaan itseään ja toimimaan oikealla tavalla pelottavalta tai pahalta tuntuvassa tilanteessa.

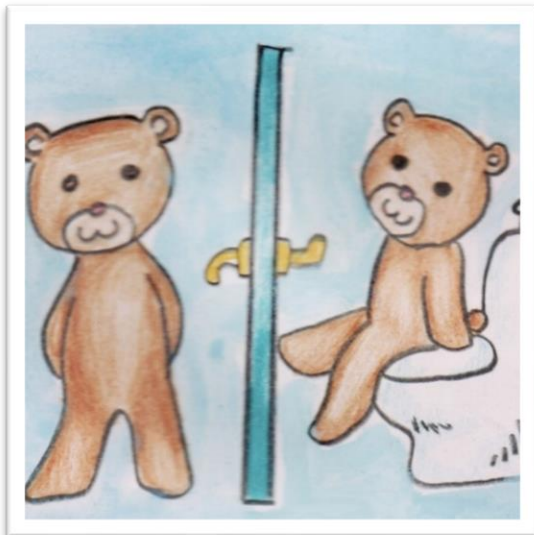
Joskus Niilo-Nalle alkaa tykkäämään kaveristaan kovasti ja haluaisi paljon halailla, suukotella ja pitää häntä kädestä. Niilo-Nallesta tuntuu pahalta, kun kaveri ei tykkää, että häntä halataan tai suukotetaan. Niilo-Nalle itse tykkää suukotuksista ja kun häntä rutistetaan oikein kovasti!

Lapselle on tärkeää sanoittaa millä eri tavoilla toista voi koskettaa. Myös lapsella on oikeus määrätä omasta kehostaan ja toista voi koskettaa vain toisen luvalla. Kosketus ei saa ikinä tuntua pahalta ja hyvä kosketus ei ole ikinä salaisuus.

Joskus vessahätä yllättää Niilo-Nallen eikä hän ehdi vessaan. Silloin Niilo-Nallea jännittää ja hän miettii, miten kertoisi vahingosta aikuiselle. Turvallinen aikuinen lohduttaa Niilo-Nallea ja kertoo ettei ole mitään hätää: kaikille käy joskus vessavahinko eikä siinä ole mitään pahaa. Niilo-Nalle saa päälleen puhtaat vaatteet ja lähtee leikkimään.

Vessa-asiat ovat erityisen herkkä lapsen kehityksen vaihe, jossa aikuisen tehtävänä on vahvistaa lapsen käsitystä siitä, ettei vessajutuissa ole mitään hävettävää. Vessatilanteissa lapsi oppii tunteita ja yksityisyyden sääntöjä aikuisen äänensävyistä ja ilmeistä. Häpeän tunne aikaansaa helposti huonouden kokemuksen, joten aikuisen tulee pohtia, kuinka puhuu lapselle.

Niilo-Nalle osaa käydä hienosti itse vessassa. Niilo-Nallesta ei kuitenkaan tunnu kivalta, jos kaveri tulee kurkistelemaan oven raosta kesken vessakäynnin. Sen takia Niilo-Nallea joskus jännittää käydä vessassa.

Lapset ovat uteliaita tutustuessaan omaan ja toisten kehoon. He saattavat tutkia omia ja toisten kehonosia katsomalla aina, kun siihen on mahdollisuus. On normaalia, että lapset usein kurkkivat, kun joku on vessassa. Lapselle on kuitenkin tärkeää opettaa sopivuussääntöjä yksityisyyteen liittyen. Vessarauha tulee antaa kaikille.

Lähteet:

Opetushallitus 2015

Väestöliitto 2020

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2020

Tekijät:

© *Elina Koskinen ja Reeta*

Liuski

Kuvitus: Saana Puustinen